

Debreceni Egyetem

Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

**A szleng és műfordítás kapcsolata és ennek megítélése
Magyarországon és Finnországban**

Témavezető:

Dr. Kis Tamás
egyetemi docens

Készítette:

Tóth Petra
V. finn–magyar

Debrecen
2010

Tartalom

Tartalom	2
1. Bevezetés.....	4
2. A szleng fogalma.....	5
3. A magyar szlengkutatás története	7
3.1. A szleng és költői nyelv kapcsolata.....	8
3.2. A tömegkommunikáció és a nyelv	10
4. A finn szlengről	11
4.1. A helsinki szleng, azaz a Stadin slangi.....	13
4.2. A Stadin slangi korszakai	14
4.3. A Helsinki szleng jellemzői.....	14
4.3.1. Jövevényszavak a helsinki szlengben	15
4.3.2. Belső keletkezésű szavak	15
4.4. A helsinki szleng hangjai.....	17
5. Szlengkutatás Finnországban	17
6. A szleng és irodalom kapcsolata Finnországban.....	18
7. A fordítástudományról	20
7.1. Az irodalmi és a nyelvészeti megközelítés.....	22
7.2. Az önállóvá váló fordítástudomány.....	23
7.3. Fordítás és szociolingvisztika.....	24
7.3.1. Rétegnyelvi sajtóságok problematikája.....	25
7.4. Reáliák fordítása	25
7.5. Fordításelmélet és szövegnyelvészet	27
7.6. Irányzatok a fordításelméletben.....	27
7.7. A műfordító és a nyelv kapcsolata	28
8. Fordítói megoldások.....	30
9. Az olvasáskutatás	32
9.1. A finn–magyar olvasáskutatás.....	33
9.2. A finn és a magyar olvasók összehasonlítása.....	34
10. Pirkko Saisio: Betonéjszaka	35
10.1. Pirkko Saisio munkássága, helye a finn irodalomban	35

10.2.	Betonéjszaka	36
11.	A Betonéjszaka és a Betonyö	36
11.1.	A <i>vittu</i> szó és származékai	37
11.2.	A Stadin slangi egyéb jellegzetes csoportjai és azok megfelelői.....	39
11.3.	Az idegen eredetű szlengszók, és megjelenésük a magyar verzióban	40
11.4.	Állandósult jelentésű szókapcsolatok a finn és a magyar szövegben	42
11.5.	Az <i>izé</i> szóval helyettesített kifejezések	43
11.6.	„A Rakel”	44
11.7.	Egyéb kifejezések	45
	Összegzés	48
	Irodalom:	48

1.

Bevezetés

Dolgozatomban egy a finn nyelvű, szlengelemeket tartalmazó mű vizsgálatával foglalkozom, abból a szempontból, hogyan lehet ezt a művet magyar nyelvbe átültetni, miként fordíthatók le ezen elemek, és milyen a megítélésük a magyar olvasók körében. Véleményem szerint a szleng helyzetét, állapotát, sajátosságait, megítélését tükrözik az egyes nyelvek, valamint a fordítások is. Így hosszas keresgélés és számtalan alkotás felkutatása után megtaláltam az elemzésnek alávethető irodalmi művet, Pirkko Saisio Betonéjszaka című szerzeményét. Választásom az indokolja, hogy finn szakos lévén sokat és szívesen foglalkozom a finn irodalommal. Magam is próbálkoztam finn novellák fordításával, így nem volt kérdéses a témaválasztás. Saját tapasztalataim alapján kijelenthetem, nagyon nehéz jó fordítást készíteni. Sok nehézség merülhet fel a műfordítás során, főleg ha az alkotás sajátos nyelvváltozatban készült.

Elsőként a szleng fogalmát körvonalazom, majd a szlengkutatás magyarországi és finnországi helyzetével valamint rövid történetével foglalkozom. Egy fejezetben bemutatom a szleng megjelenését és helyét az irodalomban, megemlítem a szlengfordítás kérdését is. Alább a fordítástörténetbe is betekintést adok. A továbbiakban kitérek a helsinki szleng, vagyis a Stadin slangi jellegzetességeire is. Később összehasonlítom Saisio Betoniyö című művét a Betonéjszakával, azaz a magyar változattal. Ennek tükrében megállapításokat teszek, hogy mi maradt meg a helsinki szlengből, és mi változott meg a fordítás során. Majd számomra érdekes jelenségeket tárgyalok a dolgozat zárlataként. Végül összességében tekintem át munkám jelentőségét, és a konkrét alkotás lefordításának sajátosságaiból általános érvényű tanulságokat állapítok meg.

2.

A szleng fogalma

Először azt vizsgálom, hogyan határozza meg a szakirodalom a szleng fogalmát, és milyen megnevezéseket valamint besorolási lehetőségeket említenek a szlenggel kapcsolatban.

A legkézenfekvőbb definícióból indulok ki, ehhez mindenki hozzáférhet, lássuk, mit ír a Wikipédia: „A **szleng** olyan csoportnyelv (szociolektus), mely kis létszámú, sok időt együtt töltő, azonos foglalkozású vagy érdeklődési körű csoportokban születik, és fontos társas szerepet tölt be ezekben a közösségekben: erősíti az összetartozás érzését, és elkülöníti az adott közösséget a többitől. (Az a felfogás, mely szerint szleng a modern nagyvárosok – elsősorban fiatalok által beszélt – alacsony szintű népnyelve, melynek szókinccse jelentős részben a tolvajnyelvből származik, még manapság is elég elterjedt vélekedés, bár a modern szlengkutatásban már meghaladottnak számít.)” (Wikiszleng 2009).

A szleng tudományos meghatározása azonban koránt sem egyszerű. Vizsgáljuk meg a fent említett definíció részeit hogyan taglalja a szakirodalom:

A csoportnyelvekre az jellemző, hogy bizonyos elemeikből következtetni tudunk a beszélő társadalmi hovatartozására. SZILÁGYINál még a csoportnyelvek közé tartozik például a zsargon, ami olyan sajátos beszédmód, amelyet régen minden „jó házból való” ember használt (*migrén, hercig*) (SZILÁGYI N. 1999: 11). Napjainkban azonban már kicsit mást értenek zsargon alatt. A zsargont már nem tekintik szlengnek vagy valamiféle csoportnyelvnek. Sokkal inkább „a társadalomban hierarchikusan elhelyezkedő csoportok olyan tudatos vagy nem tudatos beszédmódja, amely a társadalmi csoport, réteg tagjainak elzárkózási vagy az idetörekvők bekerülési szándékait szolgálja” (KIS 1997: 289). A zsargon használatával a beszélő tudatni kívánja, hogy a csoport normarendszerével rendelkezik, és utalni kíván a társadalmi hierarchiában elfoglalt helyére is.

A csoportnyelvek közé sorolható a tolvajnyelv, más néven argó, mely a bűnözők titkos nyelve. A rablók ennek segítségével teszik az avatatlan fülek számára érthetlenné a társalgásukat. LIHACSOV azonban megkérdőjelezi a tolvajnyelv titkos voltát, mivel a speciális

nyelv csak leleplezné a tolvajt s az esetleges büntettet. Általában a tolvajok egymás között használták az argót (LIHACSOV 2002: 31).

A tolvajbeszéd nem alkalmas titkos tárgyalásokra, s ez már abból is nyilvánvaló, hogy szókincsét nem töltik meg olyan mértékben a speciális argóelemek, hogy egy kívülálló ne foghatná fel. Tele van olyan szavakkal és kifejezésekkel, melyek csak kevésbé módosítják a köznyelvi jelentést, és melyeknek értelmét nem nehéz kitalálni, s aligha lehet egyszerű „titkosítással” magyarázni.

A szleng a csoportnyelvek legelterjedtebb, legnagyobb fajtája. A szleng elnevezése és besorolása azonban problémás. Maga a szó az angol *slang* átvétele, REVES szerint valószínűsíthető a rokonsága a skandináv *slengja* 'dobni' szóval, mely igének egyik származéka egy becenév szinonimája (REVES, 1999: 197). PARTRIDGE szerint a szó összevethető a következőkkel: *sling* (vö. *to sling off at* 'kigúnyol, nevetségessé tesz') és olyan norvég kifejezésekkel, mint *slenja-ord* 'szlengszó', *slenja-namm* 'gúnynev' és *slenja-kjeften* 'ócsárol, becsmérel' (PARTRIDGE 1980:213).

A nyelv művelés elkerülendőnek tartja a *szleng* nevet. Helyette azonban nem ad más alternatívát. Neveztek már *vagánnyelv*-nek, vagy *srácnyelv*-nek is. KOLTÓI szerint *farmernyelv*-nek is nevezhetnék, hiszen a szlenghasználók nagy része farmert visel (KOLTÓI 1984: 12). Sokan az argóba sorolják a szlenget, emlegetik jassznyelvként is, de mivel ez nagyvárosbeli alvilági fiatallembert jelent, lényegében ők is tolvajnyelvként beszélnek róla. De valljuk be, nemcsak a bűnözők körében tűnik fel, és nem is nevezhetünk csavargónak mindenkit, akinek nyelvhasználatába már behatolt ez az elterjedt forma.

A szlenget SZILÁGYI N. SÁNDOR a köznyelv azon változatának tekinti, melyet elsősorban a városi fiatalok használnak egymás között. SZILÁGYI kiemeli, hogy a szleng csoportjellegű, használatának célja nem annyira az elkülönülés miatt fontos. Sokkal inkább a csoport összetartozását szolgáló nyelvi-nyelvhasználati igényéből ered (SZILÁGYI N. 1999: 11.). Elmondható még, hogy főleg a szókincsében és hangtani szerkezetében eltérő ez a nyelvváltozat.

A következőkben fontosnak találom, hogy betekintést adjak a magyar szlengkutatás történetébe. A tudományág fiatalsága és a nemzetközi tudományos élettől való hosszú időn át tartó elzártság okozta vadhajtások magyarázhatják a szlenggel kapcsolatos vitákat, összeegyeztethetlenségeket.

3.

A magyar szlengkutatás története

A modern szlengkutatás előzményének tekinthető nyelvészeti vizsgálódások körülbelül száz éve kezdődtek Magyarországon. Ez az időszak négy húsz-harminc éves periódusra tagolható. „Rendszeres, a szleng egy-egy típusát alaposabban körüljáró és időben is folyamatos, évről évre publikációkat eredményező kutatásról a magyar szleng vizsgálatában 1895–1896 (a Tanulók Lapjának első diáknyelvi cikkei) óta beszélhetünk. Nyelvészetivé váló szlengkutatásunknak ez a korszaka körülbelül a 1920-as évek végéig tartott.” (KIS 1997: 24) Ekkor leginkább a tolvaj- és a diáknyelvet vizsgálták. A 20. század első negyedét jellemző gazdag tematikájú szlengkutatás után ötven évre visszaszorult a vizsgálat, bár az 1940-es évek közepéig is született pár magas színvonalú alkotás pl. BÁRCZI GÉZA ekkor készült írásai, kiemelhető még ZOLNAI BÉLA „Argó és tájnyelv” valamint ZOLNAY VILMOS és GEDÉNYI MIHÁLY „A magyar fattyúnyelv szótára” című gyűjteménye is. Az 1980-as évekig a nyelv művelés szempontjából közelítették meg a szlenget (KIS 1997: 26).

Az első munka, amely a modern szlengkutatással kapcsolatban megemlíthető, az PÉTER MIHÁLY „Szleng és költői nyelvhasználat” c. dolgozata. Ebben összefoglalást ad, az 1980-ig megjelenő tudományos munkákról, és megállapítja, hogy nagyon kevesen foglalkoztak előtte a köznyelv ezen rétegével. Munkájával rávilágított, hogy tárgyilagosabban is lehetne vizsgálni a szlenget. Gyűjteménye felhívta a figyelmet a külföldi szakirodalmakra is. Két nevet emel ki a szerző: az egyik BÁRCZI GÉZA, aki a nyelvteremtő- és megújító erők megnyilvánulását látta a szlengben. Cikke megjelenése után megsaporodtak a modern szlengkutatással kapcsolatos munkák. A másik KOVALOVSKY, aki a csoporthoz tartozást ugyanakkor a különbözőség ösztönös vágyát említette meg. E mellett a szleng hangulati többletértékére is kitér. Véleménye szerint a szleng a valós érzelmek, érzések elrejtésére szolgál, ezt támasztja alá, az azt jellemző nagymérvű durvaság, tiszteletlenség, és irónia.

PÉTER a külföldi szakirodalomhoz hasonlóan elkülönít jó és rossz szlenget (PÉTER 1980: 16.). De én nem foglalkozom ezzel, mivel véleményem szerint, a jó és rossz szleng elkülönítése is csak szubjektív kitételek mentén hozható létre.

Összességében elmondható tehát, hogy a szlenggel már több, mint egy évszázada foglalkoznak a magyar nyelvészek, azonban még csak egy évtizede kezdték el „tisztelni” a szlenget annyira, hogy nem nyelvi devianciaként emlegetik.

3.1. A szleng és költői nyelv kapcsolata

Napjainkban jellemző, hogy egyre inkább összerosódnak a különböző nyelvváltozatok és nyelvrétegek, valamint az is, hogy egyre elterjedtebbé válik a szleng. Ennek okozója az egységes tömegkultúrát létrehozó gyors információáramlás és a versengő közszolgáltatók silány adásainak benyomulása az emberek mindennapi életébe. A szleng egyre erősebben hat a köznyelvre, ugyanakkor egyre többször tűnik fel az irodalomban is. Ez stíluskeveredést is okoz.

Dolgozatomban szlenggel keveredő szépirodalmi művek fordításának nehézségéről kívánok szólni, így PÉTER MIHÁLY tanulmánya ebből a szempontból is fontos, hisz a „Szleng és nyelvhasználat” második részében a költői nyelv és a szleng kapcsolatát vizsgálja (PÉTER 1980: 16–17).

A költői nyelvet olyan értelemben használja, mint a természetes, hétköznapi nyelvet, melyen adott irodalmi mű vagy az összes mű íródott. A megfigyelései csak a mindennapi, természetes nyelvet érintő változásokra, mechanizmusokra vonatkoznak, melyek lehetővé teszik esztétikai érték, így egy műalkotás létrehozását.

„A szlengben írott irodalom esetén leglényegesebbnek a máshogy mondás igényét érzem. Máshogy mondás, elkülönítés úgy megy végbe, hogy egy közhasználatú szót egy másik, hangalakjában eltérő, azonos vonatkozású (esetleg idegen) szóval helyettesítünk” (PÉTER 1980: 18). Párhuzamot állít fel a szerző a költői nyelvben és a szlengben lejátszódó folyamatok között: mikor a költő *tavas* helyett *kikelet*et mond vagy *folyó* helyett *árt*, ugyanígy helyettesíthetünk köznyelvi szavakat szlengbeli megfelelőikkel, pl. *nő*: *csaj*, *bula*, *bige*.

A tanulmány a szlengben és a költői nyelvben is gyakran használt eljárási mechanizmusként említi „a köznapi szavak perifrázison, metonímián vagy metaforán alapuló expresszív szinonimáinak létrehozását” (PÉTER 1980: 17). Ezek alapján helyettesíthetők

például egyes testrésznevek (*picsogó, bagóleső mint száj*), vagy ugyanígy például a lábbeli megnevezései is (*topogó, csattogó, csuka*).

A következőben a metafora kiemelkedő szerepéről kívánok szólni, mely természetesen a költői nyelvben, de a köznyelvben is, így a szlengben is meghatározó helyet kap. Ez a legtermékenyebb, legváltozatosabb formája a belső nyelvteremtésnek. A szlengben jellemző a metaforákra, hogy transzparenssek, a könnyebb érthetőség jegyében a beszédbeli formákhoz hasonlóan egyszerűbbek. Azonban a metaforák egy részében nagyobb fokú összetettség fedezhető fel, pl. „Hol van Sári? Ott *terül el*”, „Nehezen *felpakolta* magát a bringára, és eltekert.” Ez a komplexitás és tömörség a konnotációs mezőt szélesebbé teszi, s jobban árnyalja a jelentést.

Jellemző még a költői nyelvhasználatra, hogy igyekszik kimeríteni a nyelv adta lehetőségeket. A romanticizmus óta keresik a szokatlan, nem használatos formákat. Ha ezt a köznyelvre vetítjük, épp a szleng az, amelyik a legmesszebb merészkedik, gyakran áthágja a normák szabta gátakat is. PÉTER a szóalkotást hozza példának, mely a mai napig is igen termékeny (PÉTER. A szlengben is nagyon gyakran találkozni a régi szóalkotási minták alapján létrehozott szavakkal, pl. a *gyökér – gyökérzet, haj – hajzat, fű – füvezet*. De ide sorolható többek között a szokatlan igekötő használat (*besír, beájul, megmegy*), vagy a képszerű szóalkotás (*kagylóz – egyszerre idéz fülkagylót és telefonkagylót*).

A következő hasonlóság a szleng és a költői nyelv között a gazdag szinonimahasználat. Fontos szerepet kap az árnyalatbeli, fokozatbeli különbségeket kifejező alakok nem szokványos használata. Gyakori a fokozás és a túlzás, az erősebb hatás kiváltása érdekében.

A fokozatbeli különbség jól megfigyelhető többek között egyes igék esetén is. Így például gazdag a szinonimaköre a *beszél* igének: „Ne *ugass* már!”, „Miről *hadoválsz?*”, „Nekem *csobogsz*, kicsi patak?”, „Arról *hablatyolt* nekem, hogy elvisz Görögbe”, „Egész este *be nem állt a bagóesője*”, „*Dőlt belőle* a marhaság egész nap”, Arról *dumálok*, hogy...”, „Az igazgató hosszan *papolt* a fiúknak a rendes magaviseletről”.

Hiperbolikus kifejezésekkel is találkozhatunk a szlengben: „*Berepülök* a boltba, és utána otthon is vagyok”, „*Átsuhanok* ezen a könyvön, és mehetünk is”, „*Szakadj* már *le* rólam!”. S végül a kicsinyítő tárgyiasítás jelensége: „Miattam *egy dekát* se aggódjatok!” (PÉTER 1980: 18).

A szleng a stílust is érinti. PÉTER a számtalan megjelenési forma közül az avantgárd művekbe belopódzó műszaki-tudományos nyelv kifejezéseit vizsgálja, így az autók megnevezése, hogyan jelent meg az irodalmi művekben és a szlengben, s hogyan változott e járművek megítélése ez az idők során. Babits pl. *csodaparipának* nevezte az autót *Mozgófénykép* c. versében. A mai szlengben az autó csupán *kasztni*, *verda*, jobb esetben *járgány*; a *vasparipa* jelölés csupán a legjobb gyártmányú motorkerékpárokat illeti meg, a kevésbé „menő” márka mindössze *pléhkecske* vagy *benzinkecske* (PÉTER 1980: 18.). Péter tehát a műszavainak stílusrétegbe tartozását is vizsgálja, ez a lépése példaértékű lehet számomra, mikor a fordítások tanulmányozására térek majd rá.

Általánosságban elmondható még a költői nyelvről, hogy a posztmodern irányzat hatására sokkal közelebb került a köznyelvhez. Sokat egyszerűsödött, tárgyiasabbá vált, és a köznyelviesség inkább lehetővé teszi a szleng bejutását az irodalomba, de ehhez a merev konvenciók feloldása is szükséges lenne.

PÉTER MIHÁLY ezen tanulmányát kívánom dolgozatom egyik alapforrásául használni, ennek okán foglalkoztam vele ennyire részletesen. Alapokat nyújt a szlengkutatáson belül a költői és a köznyelvi formák vizsgálatához, összehasonlításhoz. A témában az első jelentős mű, nem véletlen tehát, hogy a szakirodalomban a modern szlengkutatás alapköveként említik.

3.2. A tömegkommunikáció és a nyelv

Azt gondolom, hogy napjainkban a tömegkommunikációnak is roppant fontos szerepe van általában a nyelv alakításában, és a metaforák kialakulásában is. Egyfajta közszlenget is terjeszt, így a szlenggel foglalkozó dolgozatomban feltétlenül szólni kívánok a média hatásáról is.

A különböző médiumok nagy mennyiségű és sokféle információt közölnek igen heterogén néző-, olvasó- vagy hallgatóközönségnek. Mivel különböző társadalmi rétegekből származó, különböző szociális háttérű és műveltségű befogadó réteget céloznak meg, sajátos összetettség, fura kevertség érezhető a médiumok nyelvezetén. Így korunk információdömpingjében, a „rábeszélőgépek” tengerében elkerülhetetlen lenne, hogy ezek hatása ne érződjék a beszélők nyelvhasználatán.

Tévémsorok, újságcikkek adják szánkba a szót: „A hiba nem *az ön készülékében van*”, „Jaj de *kígyó*”, „Nekem ez valahogy még mindig *nem jön át*”, „Mielőtt *olaszliszkázni* kezdene...”. Vagy gondoljunk csak akár a sokak által használt „Én most a közönség segítségét kérném...” kifejezésre, melyek mind közhasználatúak, és a médiából erednek. De ilyen még a fiatalok körében nagyon gyakran használt „Ne fürgyé’ le” vagy az „All in” is.

Azonban bizonyos szakterületek szó- és kifejezéskincse is megjelenik a metaforaalkotásban: pl. mezőgazdaságé: „Mit akartok *abrakolni* este?”, „*Végigszántotta a fogával* a betont”; az orvosi nyelv: „*Kiütést* kapok tőled”, „Mi ez a *lepra* hely?”; a biológia nyelve jelenik meg: „Katit is szívesen *beporoznám*”, „Meglesném a *mitokondriumait*”; a sportnyelv hatása: „*Betámadok* ma este”, „*Ráúsztam* a helyen egy jó kis csajra”.

A metaforák tehát ugyanúgy meghatározóak a mindennapi nyelvben is. Azonban mielőtt esztétikai értéket nyilvánítanánk egy szlengbeli képnek, óvatosnak kell lennünk. Az értéktulajdonítás csak lehetőségként áll fenn. De az igaz, hogy némelyik köznyelvi metafora rendkívül sokatmondó, és rendkívül színessé teszi a nyelvünket.

Finn tanulmányaim és a Finnországban eltöltött idő során mindig meglepetéssel töltött el, hogy milyen nagy szerepe van a finn (nyelvi) kultúrában a szlengnek. Már az első kint tartózkodásom során feltűnt, hogy az eddig csak hallomásból ismert szleng nemhogy általánosan és széles körben használt, de virágzik. Egyaránt használja öreg s fiatal, de nemcsak a mindennapi értekezésben, hanem gyakran hivatalos helyeken és az irodalomban is találkozni lehet vele. A nyelvtanuló elé óriási akadályt gördítenek a hasonló jelenségek, de őszintén érdekelni kezdett, s gondoltam tüzetesebben megvizsgálom a finn szleng kérdését.

4.

A finn szlengről

A szleng fogalma a finn nyelvvel foglalkozó szakirodalomban több mint száz éve jelen van. Dolgozatom következő fejezeteiben a finn szleng sajátosságait járom körül a finn szakirodalom alapján. A *Kotikielen Seura* (Hazai Nyelv Társasága) egyik gyűlésén 1901-ben már szó esett a finn nyelvű diákok és az egyetemi hallgatók által használt bizonyos szavakról. 1907-ben HEIKI OJANSUU előadást tartott a tolvajok szlengjéről, és a társaság javasolta, hogy kezdjék meg a bűnözők szlengjének kutatását (OJANSUU 1907: 32).

A szleng fogalmát a Nagylexikon (1937) így határozza meg: „ugyanazon foglalkozás, hasonló érdeklődési kör stb. által összekapcsolt egyének csoportjában használt speciális nyelv, amely az irodalmi nyelvtől (yleiskieli) főleg az attól idegen szavak és szólások, valamint a szavaknak a szokásostól eltérő jelentésében való használata tekintetében különbözik. Hozzáfűzik még azt is, hogy a szleng főként a beszédben fordul elő, de az irodalomban is egyre gyakoribb (NAHKOLA–SAANILAHTI 1999: 54).

A *Stadin snadi slangi*, vagyis a nagy helsinki szlengszótár szerzői a bevezetésben kifejtik, hogy nagyon nehéz volt összegyűjteni a szlengszavakat, hiszen a szleng nehezen behatárolható. A szleng örök, természetes nyelv, mely a csoportok tagjai által való folytonos használat következtében állandóan változik. Ez alapján nyelvi univerzálénak is tekinthetjük. Nincsen hivatalosan helyesnek tekinthető szleng, hiszen ugyanaz a szó számos változatban, módon és időben is feltűnhet.

A szlenget Finnországban szintén szociális- és stílusjelenségnek tartják. Különösen kezdetben nagyon alacsony stílusértéket nyilvánítottak neki, utcanyelvnek tekintették.

Mára a szlenghez való hozzáállás is megváltozott, nem becsülik le annyira, mint régebben. Ehhez a szleng egész Finnországban való elterjedése, és egy bizonyos fajta közszleng (yleisslangi) kialakulása is hozzájárulhatott. Stílusjelenségnek tartják a közszlenget. Olyan eszköz ez, mellyel a nyelvhasználó fiatalosabbá, lendületesebbé tudja tenni beszédét. Így mára kialakult a szlengnek egy olyan rétege, melyet bárki nyugodtan és biztosan alkalmazhat, illeszthet mondatba, anélkül, hogy megbélyegezné magát.

A szlenget különböző típusait sorolják a finn szakirodalom a beszélők életkora vagy szociális háttere alapján. Azt, hogy a szleng fiatalos jelleget ad a beszédnek, jól mutatja a felhasználók életkora, szociális környezete is. A legnagyobb szlenghasználók a diákok és a

katonák. Ezeket korcsoportszlengnek (ikäryhmäslangi) nevezik, mivel a beszélők életkoruk alapján különíthetők el (NAHKOLA–SAANILAHTI 1999: 55).

Szleng azonban ezen csoportokon kívül is létrejön. A finn szakirodalom is beszél különböző foglalkozási csoportok, szakterületek szlengjéről, ezeket szakszlengnek, vagy speciális szlengnek (erikoisslangi) nevezi. Ilyenkor egy szakma vagy hobbi kötetlenebb területéről van szó, melyet általában ugyanaz a szóalkotási mód jellemez. Azonban más módon körülhatárolható csoportok – például családok – is létrehozhatnak miniszlenget (pienslangi). A finn szakirodalom a szleng csoportjába sorolja a *titkosnyelvet*, melyet a bűnözők vagy drogfogyasztók használnak, hogy az avatatlan fülek ne értsék meg beszédüket, vagyis az argót a szleng egy fajtájának tartják.

4.1. A helsinki szleng, azaz a Stadin slangi

A Stadin slangi, vagyis a helsinki szleng az első szlengnek tartott nyelvváltozat a finn szakirodalomban.

A helsinki szlenggel kapcsolatos legelső információk az 1980-as évekből származnak. Ebből az időből származik az első jelentősebb finn szlenggyűjtemény is, amely nagyrészt az iskolások és az egyetemisták nyelvhasználatát tükrözi, és olyan szavakat tartalmaz, mint például a *blaffaa fi: polttaa tupakkaa*, 'dohányozni', *buffa fi: tarjoilija* 'pincér', *kundi fi: poika* 'fiú'. Ezen szavak is hűen tükrözik, hogy a finn nyelvre nem jellemző hangokat, hangkapcsolatokat tartalmaznak.

A finn szakirodalom olvasását követően, kiderült számomra, hogy a szleng nem feltétlenül csak az iskolák udvarain, egyetemek folyosóin élt. Születésének vallós helye helsinki kétnyelvű munkásnegyedeiben volt, Kallióban, Sömäisiben és Vallilában. Ezekben a kétnyelvű közösségekben a csoportok és a nyelvek közötti határ nem volt túl éles, így nem véletlen, hogy az ezen negyedekben felnőtt fiatalok nyelvében a finn és a svéd nyelv egymással keveredett. A helsinki szlengnek a feladata a munkásnegyedek ifjainak összekapcsolása volt. Ebből a szemszögből az akkori helsinki ifjúság nyelve nem azonos a mai ifjúsági szlenggel, hiszen az csak egy kapocs volt az azonos csoportba tartozó különböző

nyelvű utcagyerekek között. A szavak közösek voltak mind a finnek, mind a svédek által használt régi szlengben, és csak a nyelvtani sajátosságok tükrözték a beszélő anyanyelvét.

A helsinki szleng, tehát nem beköltözött a vidékről Helsinkibe áradó munkások tömegével, hanem Helsinkiben teremtett és fejlődött az ott élő finn vagy svéd nyelvű gyerekek ajkán.

Ezen nyelvváltozat kialakulásában fontosnak tekinthető még a szleng által betöltött kommunikációs feladat is. Hiszen a galerek tagjai között a lényeges az volt, hogy megértsék egymást, nem pedig az, hogy hogyan megy ez végbe. Így a helsinki szleng gyors fejlődésnek indult. S míg az értelmiségi családok kötelezték gyermekeiket a tiszta finn vagy svéd nyelvhasználatra, addig a munkásnegyedek ifjai „borzalmas keveréknyelvet” használtak — ahogy akkor nevezték, hogy megérthessék egymást (LEHIKONEN, 1994: 156).

4.2. A Stadin slangi korszakai

A helsinki szleng kutatása olyan előrehaladott, hogy PAUNONEN (2007: 15) különböző korszakokat különített el, melyek a szleng folyamatos változását mutatják, például a kezdetben idegesszerű helsinki szleng ma már a finnesedés útjain jár. A koronként jellemző sajátosságok alapján jól elkülöníthetők e korszakok:

1.) Régi helsinki szleng (Vanha Stadin slangi)

a.) A helsinki szleng születésének korszaka (stadin slangi syntyvaiheet) 1880-1905

b.) A kibontakozás évei (Sakilaisslangin aika) 1906-1919

c.) A helsinki szleng aranykora (Stadin slangin kultakausi) 1920-1950-1975

2.) Újabb helsinki szleng (Uudempi Helsingin slangi)

a.) Az egységes iskolai szleng időszaka (yhtenäisen koululaisslangin aika) 1950-1975

b.) Az ifjúság körében elkülönülő kultúrák szlengjei (eriytyvien nuorisokulttuurien slangien aika) 1976-

4.3. A Helsinki szleng jellemzői

A helsinki szleng sajátosságában eltér a Finnországban megszokott nyelvhasználati formáktól, leginkább hangkészletében.

4.3.1. Jövevényszavak a helsinki szlengben

A helsinki szlengben bőven találkozhatunk jövevényszavakkal, ezek nagy része a svéd nyelvből származik, hiszen ezen nyelvváltozat a főváros kétnyelvű munkásnegyedeiben jött létre. A régi szleng jövevényszavainak csoportjában találkozhatunk még orosz nyelvből származókkal is. Napjainkban a jövevényszavak nagyrészt az angolból származik.

- Svéd eredetű szavak pl. *fatsi* 'apa' (< sv. *fader*), *fisu* 'hal' (< sv. *fisk*), *fönä* 'ablak' (< sv. *fönster*), *hima* 'othon' (< sv. *him*), *leffa* 'mozi' (< sv. *levande bilder*), *skole* 'iskola' (< sv. *skola*), *stadi* 'város' (< sv. *stad*), *jelpata* 'segít' (< sv. *hjälpa*), *stikata* 'ad, dob' (< sv. *sticka*)
- Orosz eredetű szavak: *mesta* 'hely' (< or. *mesto*), *pätäkki* 'pénz' (< sv. *pjatak*), *safka* 'étel' (< or. *zakuska* 'tízórai', *zavtrak* 'reggeli').
- Angol eredetű szavak: *duuni* 'munka' (< ang. *do*, svéd szlengben *dona*), *füilis* 'hangulat' (< ang. *feeling*), *frendi* 'barát' (> ang. *friend*), *piisi* 'zeneszám' (< ang. *piece*), *pointti* 'a dolog lényege' (< *point*), *potle* 'palack' (< ang. *bottle*), *skidi* 'gyerek' (< ang. *kid*), *staili* 'divatos' (< ang. *style*), *iisi* 'könnyű' (> ang. *easy*), *dikata* 'kedvel, szeret' (< ang. *dig*, amerikai slangia; rutosin slangissa *digga*), *mokata* 'leégni, hibázni' (< ang. *mock*). (LEHIKONEN, 1994)

4.3.2. Belső keletkezésű szavak

A szlengszavak közül sok keletkezett szóképzéssel. Képzéssel nemcsak finn eredetű, hanem jövevényszavakból is képezhetünk szlengszókat. A leggyakoribb képzők az *-is* és a *-ri*, ezek főnévképzők. Ezeket gyakran használják az általános beszélt nyelvben is. E két képző a svéd nyelvből kerültek a finnbe. Gyakran összetett szavakból hoznak létre egyszerű szavakat.

A következőkben a jellegzetes finn szlengképzőket gyűjtöttem össze.

- *-is*: *julkkis* 'ismert személy', *koris* 'kosárlabda', *korvis* 'fülbevaló', *mahis* 'lehetőség', *pitkikset* 'hosszú nadrág', *ruokis* 'ebédszünet'.
- *-ri*: *fillari* 'bicikli', *jepari* 'rendőr', *olkkari* 'nappali', *päättäri* 'végállomás', *telkkari* 'tévé'.

- *-kkV: jällkä* 'ülés', *maikka* 'tanár', *orkka* 'zenekar', *purkka* 'rágógumi', *ratikka* 'villamos', *telkka* 'tévé'.
- *-skV: bansku* 'banán', *matsku* 'anyag', *botski* 'hajó, csónak', *jätski* 'jégkrém'.
- *-sa: bilsa* 'biológia', *fysksa* 'fizika', *hissa* 'történelem', *Hesa* 'Helsinki'.
- *-tsV: kartsa* 'utca', *kärtsä* 'szag', *lätsä* 'kalap, sapka', *mantsa* 'földrajz', *dörtsi* 'ajtó', *fatsi* 'apa', *partsi* 'erkély', *kaltsu* 'sör', *poitsu* 'fiú'.
- *-e: skole* 'iskola', *bileet* 'ünnep'.
- *-de: fade* 'apa', *jäde* 'jégkrém', *mude* 'anya', *rande* 'part'.
- *-tA: duunata* 'tesz, csinál', *lintsata* 'lóg a munkából, iskolából', *snaijata* 'megért,ellenőriz'. (PAUNONEN, 1993: 56)

A következőkben a helsinki szleng belső keletkezésű szavainak további jellegzetességeit veszem sorba:

Jellemző a helsinki szlengben, hogy a köznyelvi szavakból nem marad más, csak a kezdő részük. Ezek jellemzőek a beszélt köznyelvben is. Pl. *kandi* fi. kandidaatti 'kandidátus', *nega* fi. negatiivi 'negatív', *äly* fi. älykäs 'intelligens', *inva* fi. tyhmä 'buta, hülye'.

A szlengben a köznyelvi szavak is feltöltődhetnek új jelentéssel *tipu* 'csirke > lán', *jätkä* 'alkalmi munkás > fiú', *kaali* 'káposzta > fej', *makee* 'édes > jó'.

A szlengben gyakran használunk nyelvi képeket és körülírásokat. Ezek általában túlzáson alapulnak, és komikumot szülnek. *hiekkalaatikko* 'homokozó > WC', *sinivuokko* 'kék kökörcsin > rendőr', *syöpäkääryle* 'rákos tekercs > cigaretta', *ottaa päähän* 'fejébe vesz > feldühödik', *päästää ilmat pihalle* 'kiengedi a levegőt az udvarra > megver'.

A nyelvben már meglévő szóképek, körülírások variációi is létrejönnek, rokonértelmű szavakkal kifejezve, vagy hasonló szerkesztési eljárásokkal, pl. *ottaa päähän* 'fejébe vesz > feldühödik' *ottaa aivoon* 'agyába vesz', *kalloon* 'koponyájába vesz', *koteloon* 'skatulyába vesz'.

Egyazon szónak számos képzett változata lehet pl. *mutsi* – *mude* - 'äiti', *funtsata* – *funtsia* – *funata* – *funia* 'anya'.

A szleng által leggyakrabban érintett témák a szex, a fiúk/férfiak, lányok/nők, az iskola, az alkoholfogyasztás, a drogozás, az autók, a pénz, a rendőrség, a bosszankodás. Ezeknek sok-sok féle változatuk él a nyelvben, KAARINA KARTTUNEN A mai szleg szótárában (*Nykyslangin sanakirja*, 1979) a jó, kellemes (vagys a finn *hauska* vgy *mukava*) szónak nyolcvan változatát lelhetjük fel. (KARTTUNEN, 1979: 15)

A szleng által kedvelt témák, szavak, kifejezések köre folyton változik, egyesek eltűnnek, helyükre újak kerülnek, némelyek állandóak, vagy időnként újra és újra feltűnnek, pl. a régebbi *mimmi* és *pimu* 'nő, lány' szavak az 1920-as években voltak használatosak, míg a háború előtt már a hasonló jelentésű *deisi* ja *donna*, manapság ezek helyett inkább a *bööna*, *fligu* szavakat hallhatjuk.

4.4. A helsinki szleng hangjai

Amint fentebb már jeleztem, a legjellegzetesebb a helsinki szleng sajátos hangzása. Ezt a jövevényszavak okozzák. A közfinnben oly idegen *b*, *d*, *g*, és *f* hangok a fővárosi szlengben általánosnak számítanak. Jól mutatják ezt a következő szavak: *divari* (sv. diversehandel) fi. *antikvariaatti* 'antikvárium', *dokata* (v. doka) fi. *juoda* 'inni', *dödö* fi. *deodorantti* 'dezodor', *beibi* '(ang. Baby) fi. *vauva* 'baba', *fani* (ang. fan) *ihailija* 'rajongó'.

A szavak elején gyakran találkozhatunk mássalhangzótorlódásokkal is, pl. *kledjut* (sv. kläder) fi. *vateet* 'ruha', *prätkä* fi. *moottoripyörä* 'motorkerékpár', *skitta* fi. *kitara* 'gitár', *tsiigata* (sv. kika) fi. *katsoa* 'néz'.

A magánhangzóharmónia is elmaradhat a helsinki szleng szavaiban, pl. *smörgari* (sv. smörgås) *voileipä* 'szedvics', *dösa* (sv. dosa) *bussi* 'busz'.

Bizonyos esetekben úgy hangsúlyozzák a szavak szlengjellegét, hogy a finn eredetű szavakat egészítik ki idegen hangzással, pl. *snagari* (*nakkari* > *nakkikioski*) 'gyorsétkezde', továbbá, bebizonyították hogy a helsinki szleng finnesedik, finn jellege tehát felerősödni látszik. A jövevényszavakat ritkábban használják, mint a századfordulón, és a szlengszavak hangzásukban is a finn nyelvre jellemzőbbé alakulnak. pl. *biitsi* > *piitsi* (ang. beach) 'part', *skotsa* > *kotsa* 'kalap'. (LEHIKONEN, 1994: 142)

5.

Szlengkutató Finnországban

A finn szleng kutatása nem régi dolog, mint általában azon országokban, ahol később indult meg az urbanizáció, mondja PIRKKO NUOLIJÄRVI (NUOLIJÄRVI, 1997: 121). Mindezek kiegészítendőek azzal, hogy körülbelül fél évszázada kutatják a szlenget.

Az első kutatók közé tartozott SIMO HÄMÄLÄINEN, aki a katonai szlenget vizsgálta s munkája 1946-ban jelent meg. AHTI RYTKÖNENnek az iskolai szleng kutatásai 1955-ben és PENTTI LIUTTU kutatása a helsinki szlengről 1951-ben láttak napvilágot.

Az 1970-es években a szociolingvisztikai irányzat elérte Finnországot is. Megváltoztak a kutatási szempontok és témák: egy időben élő, különböző szlengeket és a városi köznyelvet kezdték vizsgálni. Talán nem ismerték el tudományos jellegűnek, ezért foglalkozott vele olyan kevés nyelvész még az 1990-es években is. Általában nem szakemberek, hanem főként szakdolgozatók vagy a szleng iránt érdeklődők végeztek gyűjtéseket.

A szlengkutatások központja Finnországban lassanként a Tamperei Egyetem finn nyelvi tanszéke lett, főleg HEIKKI PAUNONEN érdeméből, aki hosszú ideig ott professzoroskodott. PAUNONENEN kívül a szlenget kutató és Tamperében tevékenykedő kutatók közül MATTI SUOJANEN és a fiatalabb generációt képviselő KARI NAHKOLA és MARJA SAANILAHTI emelhetők ki.

PAUNONEN a helsinki szleng kutatására összpontosított, SUOJANEN az iskolai szlenget vizsgálta, NAHKOLA a katonai szlenget és a szleng szóalkotási formáit, SAANILAHTI és NAHKOLA együtt pedig az iskolai szlenget. A Tamperei Egyetemen elég sok, különböző szlengtémákat feldolgozó szakdolgozat is készült (NUOLIJÄRVI, 1997: 128).

6.

A szleng és irodalom kapcsolata Finnországban

Dolgozatom tematikailag az irodalomhoz is közel áll, ezért nemcsak nyelvészeti oldalról kell előkészítenem azt.

A finn szlengirodalom első darabjai novellák voltak. A legismertebb író Toivo Tarvas volt, aki az 1910-es és az 1920-as években jelentette meg helsinki szlengben írott gyűjteményét. A szlenges művek nagy klasszikusa Eero Salola *Ilman Fritsaria* (Bélyeg nélkül) című levélregényével 1929-ből. A helsinki szlenggel kapcsolatosan megemlítendő még Mika Waltari 1931-es *Appelsiinisiemen* (Narancsmag) című, valamint Olli Malmberg *Katupoikia* (Utcagyerekek) című munkája.

A szlengirodalomban a nagy áttörést mégis Pentti Saarikoski okozta, amikor lefordította J. D. Salinger *Zabhegyező* című művét. A fordítása mellé összeállított még egy kis szlenggyűjteményt is. Ezzel a tettevel végleg bevitte a szlenget az irodalomba.

A helsinki beszédet megelevenítő Arvo Turtainen a legismertebb szlengben író alkotó, aki az *Ulkopuolella leirin* (A táboron kívül) és a *Minä paljasjalkainen* (Én a mezítlábas) című művével sok mindenkit megismertetett a fővárosi beszéd móddal.

Sok más szerző használta még fel a szlenget műveinek dialógusaiban, így például: Alpo Ruuth, Hannu Salama, Lassi Sinkkonen, Pirkko Saisio, Jarko Laine, Jukani Peltonen és Roosa Liksom.

Később szakdolgozatomban Pirkko Saisio *Betonéjszaka* című kisregényével foglalkozom majd részletesebben.

A szlenget nemcsak a szépirodalomban használták. Megjelent különböző vicclapok, iskolai- és osztálylapok, karcolatok kiváló terepet biztosítottak a szleng terjedésének. A *Kurikka* (Bunkósbót) című vicclap volt az első lap, mely szlenges karcolatokat közölt. Később Juhani Mäkelä író adta ki szlengben írott karcolatait *Satdi on buli mutta snadi* (A város nagy, mégis kicsi) címmel 1972-ben.

A helsinki szleng egyik fontos intézménye még: a Stadin slangi ry-t (Fővárosi Szleng Bejegyzett Egyesület), melyet 1995-ben hozták létre. Ez aktívan használja a szlenget írott formában is. Nemcsak saját szlengről szóló honlappal, hanem szlenget használó újsággal is rendelkezik, melynek címe: *Tsilari* ('Házmaster'). Mattson az egyesület tagja többször közöl szlengben különböző történeteket is. Az egyesület ismeretterjesztő munkát is végez. Járják az iskolákat, és bemutatják a helsinki szlenget, továbbá szlengpályázatokat is kiírnak. (MUSTONEN, 2007: 45).

A hazai és finn szlengről általánosságban ennyit kívántam szólni. A következő részben a fordítás, azon belül is a műfordítás kérdését járom körül, a fordító feladatát, a fordítás nehézségeit vizsgálom meg.

7.

A fordítástudományról

„A műfordítás olyan, mint a zeneművek előadása. A fordítók a darab előadói, a kötet addig a pillanatig, amíg a fordító meg nem szólaltatja a maga nyelvén, néma marad a közönség előtt a számára ismeretlen nyelven. Ha jó a fordítás, ugyanannyit ér, mint egy jó koncert. Azt jelenti, hogy a fordítónak sikerül újból megszólaltatnia a művet. A közönség pedig megtapsolja. A fordítások nyomán egyébként is új könyv születik, ezért én sem unom, hogy újra kell olvasnom a saját könyvemet.” Javier Salinas kortárs író.

A fordítás igen összetett folyamat, régóta foglalkoztatja az embereket, milyen kérdései és megoldásai vannak ennek a mesterségnek, így egész tudományág épült köré.

A XIX. századig leginkább az foglalkoztatta a gondolkodókat, hogy bizonyos fordítói elveket fogalmazzanak meg. Törekedtek arra, hogy teljesítsék az ekvivalencia feltételét, vagyis a befogadók azonos reakcióit próbálták elérni. A XIX. században hitték, hogy a fordításnak ugyanolyan érzetet kell kiváltania az olvasóból, mintha eredeti alkotást olvasna, így a fordított műnek részben azonosnak kell lennie az eredetivel.

E mellett ugyancsak végig jelen volt XIX. századi fordításelméletben a pragmatikai aspektus is, mely a célnyelvi olvasók tudásának, ismereteinek, várakozásainak figyelembe vételét jelenti. A XVIII. században magyarosították az idegen nyelvekből fordított művek cselekményét, színhelyeit, a szereplők neveit, a társadalmi viszonyokat. A korban vitás kérdés az volt, hogy az ekvivalencia vagy a pragmatika elve érvényesüljön-e erősebben. Toldy Ferenc így ezt fogalmazta meg „S criticusoknak dolgozunk-e, nem a' mívelt közönségnek, a

'philológus' mérlegében akarunk-e inkább teljes mértékűnek találtatni, vagy az olvasó' szépérzékét megihletni? (KLAUDY, 2007: 129)

Mélyrehatóan Brassai Sámuel foglalkozott a fordítással, ezzel kapcsolatos cikksorozata a *Szépirodalmi Figyelő* számaiban jelent meg. Lényeges, máig aktuális témákat érint, ezért tartom fontosnak közölni e munkája rövid tartalmát.

Az első fejezetben megkérdezi, mi a fordítás funkciója. Az erre adott válasz kissé cinikus, ostorozza a magyar irodalom állapotát: „Szegények vagyunk bizony mi! Büszke vagy szégyenlős szegények... Fordításoknak nálunk az ízlés fejlesztésére kell szolgálni.”

A második részben a fordító eszközeit veszi sorba. A nyelvek a legfontosabbak, a forrásnyelv amelyről, és a célnyelv, amelyre fordít. Brassai a hűséget a fordítás elengedhetetlen feltételének tartja. Nem veszi figyelembe, hogy ahány féle szöveg, műfaj, annyiféle lehet a fordítás is. Nem hajlandó elkülöníteni különböző fordításokat. Rendkívül fontos számára a nemzetiesség is, azonban csakis nyelvi értelemben használja ezt. A fordítás olyan legyen ezáltal, mintha a szerző az ő egész egyéniségével, képzelődéseivel, és eszével magyar családban nőtt volna fel, s magyarul írta volna az adott munkát.

A harmadik rész a fordítók által elkövetett hibákról szól. A magyar nyelv elnemzetietlenedése ellen emel szót. A magyar nyelvtől idegen, németes szerkezetek szúrnak szemet neki leginkább, pl.: a magyartalan hangzású „habeo” szerkezet, a szokatlan igekötő-használat, és a passzívum megjelenése.

A negyedik rész témája az, hogy mivel foglalkozzon inkább a fordító a szavakkal vagy a mondatokkal. A szavaknak két rendbeli, „alanyi” és „tárgyi” energiát tulajdonított, ezekből lehet áldozni a szöveg egysége érdekében. A kérdés az, hogy mennyit? A tudomány mai állása szerint e rész arra vonatkozik, mit lehet megőrizni a szó szerinti (denotatív) és a másodlagos (konnotatív) jelentésből. (KLAUDY, 2007: 130).

A Brassai által felvetett kérdések valóban aktuálisnak tekinthetők. Napjainkban is ezen problémák jelenthetnek problémát a műfordításban. Kérdéses, hogy a fordítási folyamatban mekkora szabadságot engedhetnek meg maguknak a fordítók. A magyar nyelv rendkívül árnyaltsága miatt gyakran az eredeti alkotások megváltozását tapasztalhatjuk. Az általam elemzett regényben is számtalan példát említhetnék ennek alátámasztására. Leggyakrabban talán a szitokszavakkal kapcsolatban. A finn-nyelvű változat igen egyhangú ezen a téren, ez a forrásnyelv káromkodásokban való szegénységéből is adódik. Ezért a fordító, Kubínyi Kata, úgy döntött színesebbé teszi a szöveget azzal, hogy a magyar köznyelvhez közelebb hozza a regény nyelvezetét. Így újat alkot, hisz az eredeti szövegben nem szerepeltek az adott részek,

legalábbis nem ilyen formában. De a szöveg így befogadhatóbbá válik, és véleményem szerint ebben a műben megengedhető az effajta szabadság, mivel nem változtat a lényegi mondanivalón.

A fordítástudomány megjelenése az 1950-es 196-as évekre tehető. Ebben az időszakban a műfordítás és a szakfordítás aránya megváltozott, s az irodalmi megközelítést felváltotta a nyelvészeti. Ennek oka feltehetőleg az idegen nyelvű (szak)szövegek megjelenése volt. Rendkívül sok szövegtípusba, műfajba sorolható szöveg jelent meg a fordítások között, így pl. születési anyakönyvi kivonatok, szerződések, használati utasítások. Ezért a nyelvészeti megközelítés egyik legkiemelkedőbb jellemzője a sokrétűség volt. Az irodalomtudománybeli, terminológiai és formai apparátussal már leírhatatlanná váltak a fordítás törvényszerűségei. A fordítás tehát átkerült az irodalomtudomány hatásköréből a nyelvészettudományéba.

7.1. Az irodalmi és a nyelvészeti megközelítés

Dolgozatom az irodalom és a nyelvészet határterületén mozog, ezért ahogy a szlenget magát is, a fordítást is több szempontból kell megvizsgálni. A fordítás irodalmi és a nyelvészeti megközelítése között különbségek fedezhetők fel, ezt vizsgálom meg ebben a fejezetben.

Az irodalmi szemlélet a nagy írók, költők művészi szövegeinek a fordítását vizsgálja, míg a nyelvészetet ezen felül a szövegek legszélesebb skálája érdekli. Így a használati utasításoktól kezdve a reklámszövegeken át a szakmai-tudományos szövegekig mindennel foglalkozik.

Az irodalmi fordítás gyakran előíró, normatív jellegű, meg akarja határozni, milyen a jó fordítás, hogyan járjon el egy jó fordító. Véleményem szerint a szubjektív műfordítást próbálja egy bizonyos mederben tartani, hogy a lefordított mű az alaplámra reflektáljon. Az irodalmi megközelítés képviselői kiváló fordítók tevékenységét vizsgálják. Ezen szemlélet képviselőit az elkészült fordítás, a fordítói tevékenység eredménye érdekli, továbbá az egyéni, olykor bravúros, szokatlan megoldások. Az irodalmi megközelítés gyakran ítélő, értékelő.

A nyelvészeti megközelítés inkább leíró, deskriptív jellegű, az érdekli milyen a fordítás, mit tesz a fordító, mikor fordít (KISS 1994: 46). Ez meglátásom szerint a fordítás objektív

oldala. Itt nem lehet elrugaszkodni az eredeti szövegektől, pl. furcsa lenne egy többértelmű használati utasítás. Így érthető, hogy ez a tudományág csak a fordítás sajátosságait tudja leírni. A nyelvészeti megközelítés képviselői a fordítók és tolmácsok hatalmas tömegének munkásságát, valamint a fordítás folyamatát vizsgálják. Ezen irányzat képviselői számára a fordítók által sokszor alkalmazott, hétköznapi formák is a kutatás tárgyaként jelennek meg (KLAUDY, 1997: 29). A nyelvészeti megközelítés hívei nem ítélnek, elfogadják a fordítók, kiadók szövegeit fordításnak.

KLAUDY maga is pontosít, nem különül el ilyen sarkalatosan a két megközelítés, mivel a nyelvészeti megközelítésben is gyakran találkozhatunk normatív szemléletmóddal, vagy pl. az irodalmi megközelítés sem mindig csak a fordítás végeredményével foglalkozik, hanem vizsgálja a fordítások társadalmi-történelmi háttérét is. De a két megközelítés szembeállítása világít rá legjobban a különbségekre.

Összegezve elmondható, hogy mindkét megközelítésnek van létjogosultsága. A nyelvészeti szükségességét gyakrabban kérdőjelezzik meg, nem tartják elegendőnek az érintett nyelvek vizsgálatait, tevékenységét egyenlőnek tekintik az összehasonlító (kontrasztív) nyelvészet eredményeivel. (KLAUDY, 1997: 31)

7.2. Az önállóvá váló fordítástudomány

1972-ben James Holmes írta le ezt az új tudományt, Translations Studiesnek nevezte, s a fordítás eredményét, folyamatát és funkcióját is a vizsgálatok tárgyaként határozta meg. Véleménye szerint a fordításkutatóknak nemcsak a célnyelvi és forrásnyelvi szövegek egybevetésével kell foglalkozniuk, hanem azzal is, hogy mi zajlik le a fordító fejében fordítás közben, mi a fordítás funkciója a forrásnyelvi és a célnyelvi társadalomban. (KLAUDY, 2007: 142)

A fordítástudomány és egyben fordításkutatások számára egyaránt fontosak a nyelvi és nem nyelvi tényezők, így a fordítási folyamatokban résztvevő nyelvek, ezek nyelvi rendszere, sajátos nyelvhasználatuk. Itt érintkezik a fordítástudomány a kontrasztív nyelvészettel. Ugyanakkor a forrásnyelvi- és célnyelvi retorikai, stilisztikai és szövegépítési sajátosságok egybevetése révén vannak érintkezési pontjai a szövegnyelvészettel is. Ezt fontosnak tartom taglani, mivel dolgozatomban a szlengben írott szövegek fordításával foglalkozom. Tehát

nem pusztán nyelvet kell fordítani, hanem stílust, kultúrát és nyelvváltozatot is. Ez tovább nehezíti a fordítást, hiszen a szleng lényege épp a mögöttes tartalmakban, a másodlagos jelentésekben van, s mint ilyenek, sajátos stilisztikai, szóalkotási és szövegépítési sajátosságokkal rendelkeznek.

A nyelven kívüli tényezők is feltűnnek a fordítástudomány tárgyai között a fordítási szituáció összes résztvevőjét, a forrásnyelvi adót, a célnyelvi vevőt, s a kettős szerepben fellépő fordítót is, aki egyszemélyben célnyelvi adó és forrásnyelvi vevő is. Itt érintkezik a fordítástudomány a szociolingvisztikával.

A fordítástudomány második korszakát interdiszciplináris korszaknak nevezzük, amikor az önállóvá váló tudományág, magába foglalta a határtudományai (a szövegnyelvészet, a szociolingvisztika és a pszicholingvisztika) eredményeit.

7.3. Fordítás és szociolingvisztika

A pragmatika jelentőségének felismerése kiemelkedő fontosságú a fordításokkal kapcsolatban, azaz a művet a célnyelvi olvasó igényeihez, elvárásaihoz, ismereteihez kell alakítani. Már a XVIII. és a XIX. században is alkalmazták ezt a fordítók. Tanúbizonyoságot ad erről KLAUDY példája, mely szerint Dugonics András *Voltaire Zagigját* lefordította *Cserei, egy honvári herceg* címmel, vagyis a magyar olvasók számára érthetőbbé tette azt. (KLAUDY, 1997: 35)

A szociolingvisztikai kutatások 1960-as évekbeli fellendülése lehetőséget adott a fordításelmélet számára, hogy a fordítás és társadalom kapcsolatára kiterjedő vizsgálatokat beillesszék a nyelv és társadalom vizsgálatába. Ez a probléma összefügg a nyelv vertikális és horizontális rétegződésének problémájával, ill. két nyelv különböző vertikális és horizontális rétegződésének kérdéseivel. (KLAUDY, 1997: 35)

A szociolingvisztikai szemléletmód nagyon fontos a fordíthatóság szemszögéből. Ez a nyelv és valóság kapcsolatában gyökerezik. Látszólagos alapigazság, hogy mindannyian ugyanolyannak látjuk a világot, csak a nyelvekben rendelkezésre álló eszköztárakban van eltérés. De újra és újra felmerülő kérdés, hogy hat-e a nyelv a valóságra.

Egyes nemzetek nyelvében sokkal részletesebben vannak megnevezve bizonyos dolgok, mint másokban, ez azt tükrözi, hogy egyes nyelvek sokkal részletesebben tagolják a világot, mint mások. Effajta nyelvi gazdagság fedezhető fel pl. a lapp nyelvben a hó

megnevezésével kapcsolatban, vagy az argentin gauchók a lószínek terén rendelkeznek ilyen névgazdasággal.

Mounin a francia fordításkutató cáfolja, hogy ezen különbségek más világképet tükröznének. Hiszen, ha egy átlagos franciát megkérdeznének, nem tudna különböző hófajtákat megnevezni, vele ellentétben egy francia síelő úgy tudná megnevezni az épp aktuális hófajtát, mint pl. egy lapp. (MOUNIN, 1980:4)

Ebből arra következtethetünk, hogy egy dologgal kapcsolatos nyelvi gazdagság egy adott nyelven belül is eltéréseket mutathat, így nem a világképek különbözőségéről van szó, hanem sokkal inkább a gyakoriságot kell figyelembe vennünk. Míg a franciák közül csak keveseknek van annyi dolga a hóval, mint a lappoknak, így nem kerülhetett be köznyelvükbe annyiféle megnevezés.

7.3.1. Rétegnyelvi sajátosságok problematikája

A szépirodalmi művekkel kapcsolatban gyakran felmerülő probléma a szereplők egyéni beszédének sajátos rétegnyelvi vagy tájnyelvi sajátosságai, konkrétan érinti ez az általam elemzett Betonéjszaka című regényt is, melyben a szereplők nyelve utal fővárosi származásukra, nagyvárosi, modern életükre.

Az alacsonyabb presztízsű nyelvváltozatot minden esetben érzékeltetni kell, legyen szó tájszólásról, szlengről, idegen beszédstílusról. Nem számít, hogy mely korban íródott a mű, és milyen nyelvre kell lefordítani azt. Éreztetnie kell a fordítónak a különbségeket, az abban a században és az abban a nyelvben éppen érvényben lévő nyelvi normákkal (SZIKSZAINÉ 2007: 44) szemben.

Az általam választott szöveg esetében kortárs alkotó tollából származik, a mai világszemléletet és a posztmodern irodalom sajátosságait tükrözi. Így találkozunk benne az alacsonyabb presztízsű nyelvváltozatok közül a szlenggel, és gyakran a tájnyelv is felbukkan (helsinki nyelv) a szövegekben, olykor a szlenggel keveredve.

Ez nagy kihívást állít a fordítók elé. Ez a fordítói megoldások vizsgálatára adhat lehetőséget.

7.4. Réaliák fordítása

Érdekes megfigyelni a reáliák fordítását. Nehézséget az szül, hogy bizonyos kultúrákban meglévő, jellegzetes reáliákat (használati tárgyak, ételek, táncok) hogyan említsen a fordító. Gondoljunk például a finn *salmiakki*, *makkara*, *mustajää*, *puukko* szavakra¹. A finn kultúrát nem ismerők számára majdhogynem lefordíthatatlan jelenségek ezek, melyek, magyarázatra szorulnak. Lehet jelenség szinten vizsgálni ezeket, de tágabb perspektívába helyezhető a kérdés a szociolingvisztika segítségével. (KLAUDY, 1997)

A nyelvi kontaktusok kutatása két nyelv egymás jeltárgyaira irányuló megismerő-megnevező tevékenységét, mint folyamatot vizsgálja. Ez a kapcsolat igen erős, ha állandó kapcsolatban vannak a nyelvek (pl. a magyar és a német), de fennállhat bizonyos társadalmi rétegek, csoportok révén is (diákok, újságírók). A távoli nyelvközösségek esetében már problémásabb a jellegzetes jeltárgyak megnevezése.

A megismerési-megnevezési viszony lehet egyirányú vagy kétirányú. Ez függ attól, hogy a nyelvközösségek milyen társadalmi-gazdasági szinten állnak egymáshoz képest. Ha azonos szinten állnak gazdaságilag és társadalmilag, abban az esetben beszélhetünk kétirányú viszonyról, különben a viszony egyirányú.

Mit tehet a fordító ilyen esetben? Ez a fordító pillanatnyi döntésétől függ. Mivel a reáliák nagyon fontos információkat hordoznak az adott néppel kapcsolatban, s nagyban hozzájárulnak az adott szöveg megértéséhez, kihagyhatatlanok. Szociolingvisztikailag úgy tekinthetünk ezen fordításokra, mint két kapcsolatban lévő nyelv ismerkedési mozzanataira, így a reáliák által hordozott ismeretek elhanyagolhatatlanok.

Azonban ha változtatások nélkül jelennek meg a szövegekben, egyszerű transliterációval fennáll a veszélye, hogy az olvasó számára idegen lesz a szöveg. Ha megnevezzük valamilyen célnyelvben meglévő névvel, elveszhet a mű kultúragazdagító ereje. Ilyenkor a lábjegyzetkészítés is megoldást nyújthat. A választás attól függ, milyen mértékben ismeri egymást a két nemzet. Viszonyítási alapnak mindig a forrásnyelvet érdemes választani. Ilyen megoldást eszközöl Kubínyi Kata a *Betonéjszaka* fordításában is, pl. 88. o. ahol *Vartsikka* nevét lábjegyzetben magyarázza, mint régi helsikni városrész.

---

¹ Sós medvecukor, olcsó virsliszerű hústermék, a hidegben az utakra fagyott láthatatlan jég, jellegzetes finn bicska.

7.5. Fordításelmélet és szövegnyelvészet

A fordítás középpontjában mindig a szöveg állt. A fordító szöveget fordított, s a fordítás eredményéül is szöveget teremtett. Azonban a nyelvészeti szemlélet megjelenése a fordításelméletben eltávolította a fordítást a szövegtől.

Az 50-es években Recker és Fjodorov cikkei indították el a fordítás eltávolodását a szövegtől. Recker beszélt először a törvényszerű, állandó megfelelésekről valamint a variatív és alkalmi megfelelésekről. Felhívta a figyelmet arra, hogy a látszólagosan szubjektív, döntéseken alapuló folyamatban vannak objektív törvényszerűségek is. Ezt követően sorra jelentek meg a nyelvpárokra jellemző lexikai és grammatikai átváltásokat tartalmazó kézikönyvek. Túlságosan ragaszkodtak a nyelvi rendszerek összehasonlításához, ekkor került közeli kapcsolatba a fordításelmélet és a kontrasztív nyelvészet.

Az 1980-as években visszatért a fordításelmélet a szövegekhez. Reiss és Vermeer könyvei nagy szerepet játszottak ebben. Kiemelték a fordítás céljának a szem előtt tartását, és a fordítás kulturális transzfer voltának kihangsúlyozását. (KLAUDY, 1997: 40) A fordítás céljának a koherencia megteremtését és a szövegűségezt tűzték ki.

Dolgozatomban az irodalmi szemléletmód érvényesül, az általam vizsgált regényt szövegnek tekintem, melynek fordításában érvényesülnek szubjektív elemek is, így egy előre kialakított fordítási képlet nem húzható rá a szépirodalmi érték roncsolása nélkül.

7.6. Irányzatok a fordításelméletben

A fordításelméletnek két fő irányzata van, a normatív (előíró) és a deskriptív (leíró). A normatív irányzat volt a meghatározó a fordításról való gondolkodás első kétezer évében. A deskriptív irányzat képviselői nem értékelik a fordításokat, hanem leírják annak folyamatát.

A normatív irányzat képviselőinek célja, hogy leírják, hogyan kell fordítani. Véleményük szerint csak akkor lehet ekvivalens a forrásnyelvi szöveggel, ha az éppúgy megfelel a célnyelv normáinak, mint ahogy az előző megfelelt az adott nyelv normáinak. A fordítónak ismernie kell ezeket a normákat, hogy meg tudja felelni nekik. Ezen normák tudatosítása pedig azért fontos, hiszen a fordító nem egyszerű célnyelvi beszélő, nem a saját gondolatait fogalmazza meg. Az idegen szerkezetek gyakran hívnak elő olyan nem magyaros formákat a fordítókból, amelyekkel egy anyanyelvén író nem élne. A fordítók ilyen esetben lektorok,

fordításkutatók segítségét kérhetik. Azonban a várt segítség gyakran elmarad. KLAUDY (KLAUDY, 1997: 41) ennek három okát látja: a nyelvhelyességi szabályok műfaji differenciáltságát, a statisztikai megközelítés hiányát, harmadiknak pedig a szöveg szempontú megközelítés hiányát tartja. (HELTAI, 2004: 406)

Véleményem szerint a szlengirodalommal kapcsolatban még nehezebb a helyzet, hiszen a szleng a normán kívül esik, gyakran személyes színezetű, kiscsoportban érvényes jellemvonásokkal tarkított, így átültetése forrásnyelvről célnyelvre igen nehéz.

A KLAUDY által említett első probléma orvoslására mai magyar szakmai és tudományos nyelvet átfogó könyvek elkészítését javasolja. Ezek segítséget nyújtanának ezen stílusrétegek feltérképezésében, melyekből oly nagyszámú fordítási anyag származik. A szépirodalmi művek alapján kodifikált szakkönyvekből nincs hiány, KLAUDY is a *Nyelvművelő kézikönyvet* ajánlja, de ez esetben sem nyújt nagy segítséget. (KLAUDY, 1997: 42)

A második probléma, amelyben a nyelvművelő irodalom szintén nem tud útmutatást adni, a gyakoriságot, esetleg a műfajiságra jellemző gyakoriságot érintő kérdések. Általában nem jelennek meg forrásnyelvi formák a célnyelvi szövegekben. A forrásnyelv csak közvetett módon hat a fordításra, mikor forrásnyelvi hatásra a fordító egyes célnyelvi formákat ritkábban alkalmaz, mint ahogy az a célnyelvben megszokott.

KLAUDY felveti a magyar szövegek koherencia-teremtő eszközeinek a vizsgálatát is, melyekkel bizonyos nyelvhelyességi szabályokat megalapozhatnánk, másokat viszont elvethetnénk. (KLAUDY, 1997: 42)

A regény elemzése során a nyelvhelyességi szabályok, és a nyelvművelés intelmei nemigen vizsgálhatók, hiszen a szleng ezekkel nehezen rokonítható.

7.7. A műfordító és a nyelv kapcsolata

A műfordítónak ahhoz, hogy jó fordítást készíthessen, megfelelő - finn és magyar - nyelvtudással kell rendelkeznie. Ugyanakkor az adott országok kultúrájával is tisztában kell lennie. Tehát a nyelv és a kultúra ismerete nagy hatással vannak a fordítás végeredményének minőségére.

Emellett nagyon fontos, hogy a műfordító az átlagosnál jobban ismerje saját anyanyelvét, annak használatát, kiaknázható lehetőségeit, és a feltételezett olvasóközönsége elvárásait,

továbbá ezek befogadói tűrőképességét. Egy szlenges alkotás a fordító számára ijesztő lehet, mivel a megmerevedett konvenciók, erős szabályok miatt gyakran nem is merik vállalni a fordítandó szöveg átültetését, jóllehet a nem vállalt formák a beszélők körében a mindennapi nyelvhasználat részét képezik. Az effajta kötöttségek miatt a magyar irodalomba csak lassan gyűrűzik be a szleng.

Mi okozza, hogy a szleng természetesebb állapot a finn irodalomban, mint a magyarban?

A válasza KISS ANTAL *Kääntäjä ja kielten kontrastiiviset piirteet* ('Fordítás és kontrasztivitás') című dolgozatában leltem rá. Finnország helyi rádióiban 1985-ben engedélyezték a különböző nyelvjárások és a hétköznapi beszélt nyelv használatát, ha a közösség ügyeiről esett szó. Így az irodalmi nyelvtől egyre inkább eltávolodó, a köznyelv egy sajátos, új változata kezdett kialakulni: a hétköznapi beszélt nyelv (arkipuhekieli). De nemcsak a beszédben jelent meg ez, hiszen később posztmodern irodalmi művek is születtek ilyen nyelvi formában. Írott formájában azonban tovább alakult, és kialakult egy hétköznapi írott köznyelvi (arkikirjakieli) alak is (KISS, 1994: 46).

A fordítás során figyelembe kell venni, hogy a forrásmű mely nyelvi rétegbe tartozik. Irodalmi nyelven készült művet irodalmi nyelvre fordítanak. A fordító megfelelteti a művet a magyar olvasók számára, segíti őket a mű jobb megértésben, azonban túl nagymérvű változtatásokat nem vihet véghez.

A következőkben a nyelvjárások kérdését tárgyalja. Igen sarkalatos problémát okozhatnak ezek, hiszen a nyelvjárás az adott nyelv sajátja, másik nyelvbe átültetni lehetetlen. Gondoljunk csak bele hogyan fordítanánk le a Väinö Linna *Ismeretlen katona* című regényének savói vagy karjalai dialektusait? Elég viccessé válhatna az egész fordítási munka, ha a fordító valamilyen magyar nyelvjárással próbálná meg visszaadni a szereplők beszédbeli különbségeit.

Nagyobb nehézségeket okozhat, ha a valamilyen szakmai szövegről kell fordítást készíteni. Ilyenkor a fordítónak rendelkeznie kell, vagy el kell sajátítania az adott szakszavakat, mind célnyelven, mind a forrásnyelven.

Ha a finn szöveg a hétköznapi írott köznyelven (arkikirjakieli) íródott, a fordító elgondolkozhat, hogy mer-e a köznyelvhez közelebb álló, esetleg udvariatlanabb formákat alkalmazni, vagy netán „feljavítja” őket, és magyarul irodalmi nyelven jeleníti meg.

A regény elemzése során úgy vettem észre, hogy Kubínyi Kata nem restellte lefordítani azt, amit Pirkko Saisio szabadszájú stílusban megfogalmazott. A fordító figyelembe vette, a mű sajátos nyelvváltozatbeli voltát, így a mű szlengben írott párbeszédeit, szlengként fordította. A dialógusokat összekötő narrációs részeket pedig meghagyta szépirodalmi stílusúnak.

Ami a regény nyelvjárási voltát illeti, a fordító nem nagyon tudta érzékeltetni, hogy a finn főváros sajátos szlengjét beszélik a cselekmény szereplői, hiszen a magyar főváros specifikus szlenggel nem rendelkezik. Ezért Kubínyi nagyrészt közszlenget használ. Egy ponton fordul elő a tipikusan „pesties” jelenség, ami a fővárosi jelleget próbálja becsempészni az olvasó tudatába, mikor a név előtt megjelenik a határozott névelő: *a Rakel* 11.o.

8.

Fordítói megoldások

Mit tehet a fordító, ha hasonlóan nehéz helyzetbe kerül? Erre ad választ KISS a tanulmányában: (KISS, 1994: 47)

A fordító megteheti, hogy nem vállalja el a munkát. 1998-ban Anna-Maija Raittila elmondta a budapesti Észt– magyar– finn Fordítókonferencián, hogy minden fordítónak joga van nem eldönteni, elvégzi-e az adott munkát, lefordítja-e az ő nyelvhasználati szokásaitól távol álló szöveget vagy sem. Semmilyen kötelezettség nem terheli a fordítókat. Nyugodtam, mondhatják: „Nyelvhasználatomat tekintve én nem vagyok *ilyen*, de *te* nyugodtan lefordíthatod”. Ebben az esetben, akkor az a másik megsértődhet, mert azt feltételezték róla, hogy ő viszont *olyan*.

1. Egyrészt mondhatja a fordító tehát, hogy nem fordítja le az adott munkát.
2. Másrészt a fordító mondhatja azt is: lefordítja azt, ami lefordítható. Ilyenkor kissé pironkodva megránthatja a vállát, és félénken annyit mond: „Én csak a fordító vagyok”, és ujjal mutogat az íróra: „Ő volt az, aki ezt a szöveget elkövette...”

Az arany középutat választva kompromisszumokat keres. Ilyenkor a végeredmény összefüggőbb, érthetőbb ugyanakkor laposabb és élettelenebb szöveg. Ezek lényegében nem igazán fordítások, sokkal inkább ferdítések.

3. A harmadik út, ami a fordító előtt áll, hogy lefordítja az adott művet, úgy, ahogy azt a forrásnyelven megírták. Nem változtat, kompromisszumok nélkül dolgozik.

KISS kihangsúlyozza még a fordító személyiségét, nemét is. Ez is befolyásolhatja a fordítási folyamatot. Például a svéd *Asfaltblomman* ('Aszfaltvirág') című regényt hozza, melyet lefordítottak magyarra és finnre is. (KISS, 1994: 48). A finn fordító férfi volt, míg a magyar változatot egy hölgy készítette el. A férfi az általa készített szövegben sokkal durvábban, nyersebben mer fogalmazni, mint a fordítónő. A finn szövegben gyakorta trágár, míg a magyar verzióban tompított, kevésbé erős kifejezésekkel találkozhatunk.

A *Betoniö* című regény elemzésekor azt figyeltem meg, hogy sem a szerző sem a fordító neme nem volt befolyással a fordítás menetére. Az eredeti szöveg trágár részeit Kubínyi Kata nem szégyellte magyarra fordítani. Sőt a nyelvi változatosság kedvéért, kihasználva a magyar nyelv adta lehetőségeket, gyakran nyersebben megfogalmazott részekkel találkozhatunk a magyar változatban, mint az eredetiben.

KISS megjegyzi, hogy a „ferdítés” általános tendencia a magyar fordítóknál, akik általában az irodalmi nyelvhez menekülnek, és onnan merítenek megoldásokat. KISS a maga példáját is ennek alátámasztására hozza: Kari Hotakainen *Syntisäkki* című munkájának fordításakor, olyan részt kellett fordítania, melyben tizennyolcszor szerepelt a *paska* ('szar') szó. S mivel ő igen keveset használja ezt a szót, természetesen megpróbálta lecsökkenteni ennek előfordulását. Így a *szar* szót csak hétszer alkalmazta, s a többi esetben *gané*, *trágya*, *trágyalé*, *trágyadomb*, *hülyeség* szavak szerepelnek, sőt két alkalommal ki is hagyta a pejoratív jelentésű szót.

A maga által választott megoldást is kritizálja, nem büszke rá, jóllehet magyarul is igen csúnyán hangzik a szöveg, de összevetve az eredetivel mégis erőtlenebb kivitelezéssel tartja (KISS, 1994: 48).

Véleményem szerint a legjobb, amit a fordító tehet az, ha kompromisszumot választ. Azonban azt megmondani, hogy hol található a jó és rossz kompromisszum határa, ő sem tud választ adni.

Ahhoz, hogy a finn és a magyar művet hasonlíthassunk össze, érdemes utánajárni a kutatási lehetőségeknek.

9.

Az olvasáskutatás

A szakdolgozatommal kapcsolatos kutatásokat szívesen folytatnám az elkövetkező időben az olvasáskutatás területén, hiszen az, hogy az olvasók hogyan értik a lefordított műveket, ad igazi visszajelzést a fordítói folyamatról. Dolgozatom ezen része kijelöli és előrevetíti a leendő kutatás főbb területeit, kérdéseit.

Az irodalomkutatásban több irányzat indult el az 1960-as évek után, azonban mindegyikre jellemző, hogy az olvasót tekintik kiindulópontnak, és azt vallják, hogy az olvasók teremtik meg a műveket, úgy hogy az olvasás során létrehozzák a mű értelmezését, jelentéseit.

Ezen irányzatok a következők:

1. poétikai-retorikai irányzat: eszerint a szöveg szerkezeti tulajdonságai irányítják az olvasót. (Képviselői: G. Genette, G. Prince)
2. szemiotikus-strukturalista irányzat: a szöveg kódrendszereire és azok kulturális kapcsolataira helyezi a hangsúlyt. (Képviselői: R. Barthes, U. Eco, J. Lotman)
3. reader-response irányzat: az olvasó tudatalattija és a mű közötti kapcsolat egymásrahatását emeli ki.
4. fenomenológiai-hermeneutikus kutatás: a megértés előfeltételeit vizsgálja. (Képviselői: H-G. Gadamer, P. Ricoeur)
5. szociológiai: az irodalom intézményes jellegét, az olvasói csoportokat és azok tulajdonságait vizsgálja empirikusan. (Képviselői: W. Isler, U. Eco)
6. recepcióesztétikai olvasáskutatás: történelmi és közösségi jelenségnek tekinti magát az olvasást. A művek jelentésének változásait igyekszik meghatározni különböző korokban. (Képviselői: H. R. Jauss)

(KISTIINÄ-LÖRINCZ 1992: 23)

Az olvasók saját olvasói-történelmük alatt kialakult elvárásai irányítják a művek olvasását. Így az olvasókban előzetes elvárások alakulnak ki, a korábban ismert művek formájából és tematikájából, az irodalom és a mindennapi nyelv különbségeiből adódóan, valamint a műfajok előzetes ismeretéből. A műnemeknek megvannak a maguk irodalmi konvenciói, amelyek hatnak a befogadásukra. A műfaji hagyományok ismerete akkor fontos, amikor az új mű felbontja a korábbi koncepciókat.

Ezeket az elvárásokat a tudományág kapcsolatrendszerekként ábrázolja. Például a szleng esetében, az olvasók a szövegben megjelenő nyelvi jelekben kódolt társadalmi, kulturális tartalmakat felismerve elhelyezik azt egy bizonyos stílusrétegben, és annak megfelelően kezelik azt. A mű tartalma, az olvasók iskolázottsága, életkora, foglalkozása ehhez képest befolyásoló tényező lehet az alkotás művészi értékének meghatározásában. Sok más véletlenszerű tényező is befolyásolja a valódi olvasó elvárási horizontját, ezeken túl a különböző életkorban és élethelyzetekben nagymértékben változik az elvárás. Számomra érdekes terület annak kiderítése is, hogy a nagyszámú köznyelvi elemet tartalmazó szövegek, mekkora művészi értékkel bírnak. A köznyelven létrehozott szövegeket művészi alkotásként, irodalomként fogják-e fel az olvasók, és véleményük szerint milyen elemek hordozzák ezt a pluszt. Ezelőtt nem foglalkoztak még az olvasók elvárásaival. (KISTIINÄ-LÖRINCZ, 1992: 12)

Az olvasás kölcsönhatás jellegű, a szöveg és az olvasó kapcsolatán alapul. A recepcióesztétika szerint a szöveg nem lehet teljes, a szöveg hézagos, így a nyelvi kifejezés nem teremthet mást, csak sematikus vázlatos alakokat, melyeket az olvasó egészíthet ki. (KISTIINÄ-LÖRINCZ, 1992: 13)

A korban egyre fontosabbá váló intertextualitást is bevezették az olvasásértelmezés folyamatába. A szöveg kifejezéseinek retorikus és stilisztikai hiperkódolása az olvasótól intertextuális kompetenciát követel meg. Az olvasó valóságtapasztalatai alapján felismeri az elbeszélte helyzeteket, az intertextuális kereteket, a motívumokat, továbbá a műfaj sémáit és a cselekmény elrendezést is.

9.1. A finn–magyar olvasáskutatás

A finn–magyar olvasáskutatással LEENA KRISTINÄ és LŐRINCZ JUDIT foglalkoztak *Magyarok és finnek a fikció világában* című műükben, melyben Balázs József és Veijo Meri regényének befogadását vizsgálják. Ez a kutatás példaértékű lehet számomra, hasznos tapasztalatokról ad számot, valamint a felmérések elkészítésében is fontos ismereteket közöl számomra.

Az elolvasandó művek választását azzal indokolták, hogy a műveknek elérhetőnek kellett lenniük. Figyelembe kellett venniük az alkotások hosszúságát, hogy a felmérésben résztvevőknek legyen ideje elolvasni őket. A prózát választották műfajul, népszerűsége miatt. A finn–magyar olvasáskutatásuk a recepcióesztétikai vizsgálatok közé sorolható be, mivel aktuális olvasók vizsgálatával foglalkozik.

Kutatásaim során én is erre teszek majd kísérletet, ezért volt tanulságos forgatni ezen munkát. Elméleti alapot a szemiotika, a hermeneutika és a fenomenológia jelent majd számomra is, kiegészítve az olvasókkal kitöltetett kérdőívek eredményeivel. Tekintve munkám jellegét, a próza mellett döntöttem.

9.2. A finn és a magyar olvasók összehasonlítása

A KRISTINÄ-LŐRINCZ szerzőpáros összefoglalta a kiinduló kutatási problémáit.

1. Milyen a finn és a magyar olvasók elvárési horizontja mikor mindkét közösségben kedvelt irodalmi műfajt olvasnak?
2. Milyen azonosságok és különbségek érzékelhetők? milyen funciókat kell ellátnia a regénynek az olvasó elvárési horizontjában?
3. Az egyes művek hogyan illeszkednek be az olvasó elvárési horizontjának keretébe? Milyen olvasási tapasztalatokat nyújtanak?
4. Milyen diszkurzív és narratív szerkezeteket képes megkülönböztetni a finn és magyar olvasó az elolvasott művekben?
5. Milyen kérdéseket tesz fel és milyenek foglalkoztatják a finn és magyar olvasót az elolvasott művekkel kapcsolatban? Van-e a kérdéseknek kapcsolata az

értelmezéshez? Okoznak-e problémát az olvasónak a bizonytalan helyzetek? Ha igen, ezek mihez kapcsolódnak?

6. Milyen dolgok maradtak meg az olvasók emlékezetében? Milyen értékek kapcsolódnak az emlékezetben megmaradók tulajdonságaihoz?

7. Hogyan értelmezi a finn és a magyar olvasó az irodalmi művet és mire alapozza megismerését?)

10.

Pirkko Saisio: Betonéjszaka

Szakedolgozatom ezen részében az általam kiválasztott konkrét irodalmi alkotás vizsgálatával foglalkozom.

10.1. Pirkko Saisio munkássága, helye a finn irodalomban

Pirkko Saisio 1946. május 16-án született Helsinkiben. Finn író, színész és rendező. Jukka Larsson és Eva Wein álnéven is írt. Munkássága nagyon széleskörű, nemcsak az irodalomban tevékenykedett, szerzett balettlibrettókat, sőt forgatókönyveket is írt.

Saisio 1968-tól 1971-ig a Helsinki Egyetemen irodalmi tanulmányokat folytatott. 1975-ben a színművészeti főiskolán végzett dramaturgként. 1997-2001 között a színművészeti főiskola dramaturgia professzora volt. Napjainkban szabadúszóként tevékenykedik.

Írói pályája során tizennégy regényt, tizenhét előadást, több forgatókönyvet és zenei darabot készített. Alkotásaiban Saisio egyaránt foglalkozott családi drámákkal, történelmi témákkal, valamint a társadalmat érintő problémákkal, a hétköznapi élet realiztikus ábrázolásával.

Munkássága során több díjjal is kitüntették, háromszor kapott állami kitüntetést, ötször jelölték és 2003-ban meg is nyerte a Finlandia-díjat, ami az egyik legnagyobb elismerésnek számít Finnországban, továbbá az év legjobb előadásáért háromszor kapta meg a Lea-díjat. (VARPIO–HUHTALA, 1999: 208)

10.2. Betonéjszaka

Pirkko Saisio *Betonéjszaka* (*Betoniyo*) című regénye 1981-ben jelent meg, színpadon először Pekka Milonffi rendezésében mutatták be 1982-ben, melynek érdekessége, hogy maga az író is játszott a darabban. A művet svéd és spanyol nyelvre is lefordították, azóta a színházak többek között Peruban és Caracasban is programjukra tűzték.

A regény a forró nyári Helsinkii panelrengetegében játszódik, ahol egy érzékeny finn kamasz felnőtté válási kísérleteit követhetjük figyelemmel. A műben a magány a legfontosabb tényező. A betonházak dzsungelében, ahol megannyi ember él egymástól vékony falakkal elválasztva, az önállóság buktatóitól, nehézségeitől szenvedő fiatal magánya üvölt a sorok közül. Meglehet, hogy az emberek egymáshoz közel élnek, de nem tudják megérteni egymást. Mindenki a maga valóságának, a maga fájdalmának a rabja. Sz szenvednek, és valami újra vágnak, azonban az a új is csak sürget, kínoz és megrémít. Olyan, mintha ebből a világból nem lenne kiút. Realizmussal és csontig hatoló őszinteséggel ábrázolja e magányos lelkek folyamatos harcát. (<http://fi.wikipedia.org/wiki/Betoniyo>)

11.

A Betonéjszaka és a Betoniyo

A *Betonéjszaka* című regény a finn szleng sajátos formájában íródott, vagyis helsinkii szlengben, ez a fővárosi szleng, amely az egyik legjellegzetesebb szlengtípus Finnországban. A szakdolgozat elkészítése előtt párhuzamosan olvastam Pirkko Saisio *Betoniyo* című regényét és annak magyar fordítását. A szleng és műfordítás vizsgálatához a legjellegzetesebb kifejezéseket, szókapcsolatokat, mondatokat kezdtem vizsgálni. A dolgozatom további részében a leggyakrabban előforduló kifejezésekkel és szavakkal fogok foglalkozni a következő szempontok szerint:

- eredeti szlengszó jelentése
- a finn szleng szövegekörnyezete
- a magyar fordítása
- a magyar fordítás szövegekörnyezete
- esetleges árnyalások a jelentésekben

A fenti szempontok figyelembevételével bekerültek dolgozatomba a *vittu* és származékai, továbbá a helsinki szleng egyéb tipikus szavai (*hintti, kundi, jätkä* szavak) valamint az általam oly érdekesnek talált esetek, amelyekben a fordító bizonyos szókapcsolatokat az *izé* szóval helyettesített.

11.1. A *vittu* szó és származékai

A következőkben a teljesség igénye nélkül sorolom fel a *vittu* szó előfordulási helyeit, valamint annak megfelelőit a finn és a magyar regényben:

a.) Franc jelentésben:

1. „*vittua*” – „*tűnj a francba*” (*Betonyö 9,15,30, Betonéjszaka 10, 17, 33*),
2. „*Vittu*” – „*franc*” (*Betonyö 15, Betonéjszaka 17*),
3. „*vittu*” – „*francos*” (*Betonyö 30, Betonéjszaka 33*),
4. „*me vittuun siitä*” – „*menj a francba akkor*” (*Betonyö 83, Betonéjszaka 94*).

b.) „nyald ki a seggem, nem érdekeltek” jelentésben:

5. „*Vitut*” – „*Nyald ki!*” (*Betonyö 14, Betonéjszaka 15*),
6. „*vittu*” – „*kinyalhatjátok a seggem*” (*Betonyö 21, Betonéjszaka 24*),
7. „*vittu*” – „*nyasgem*” (*Betonyö 157, Betonéjszaka 180*).

c.) egyéb fordítói megoldások:

8. „*vitut*” – „*nagy szart*” (*Betonyö 10, Betonéjszaka 10*),
9. „*vitut*” – „*ezt neked*” (*Betonyö 10, Betonéjszaka 11*),
10. „*Vittu!*” – „*A rohadt életbe!*” (*Betonyö 12, Betonéjszaka 13*),
11. „*Vitulla päähän*” – „*elmehets a búsba!*” (*Betonyö 14, Betonéjszaka 15*),

12. „vittu” – „Mi az istennek?” (*Betoniyö 14, Betonéjszaka 16*),
13. „vittu” – „a szentségit” (*Betoniyö 15, Betonéjszaka 17*),
14. „voi vittu” – „hogy az a...” (*Betoniyö 31, Betonéjszaka 34*),
15. „vittu” – „fúj” (*Betoniyö 30, Betonéjszaka 33*),
16. „vituttaa” – „zabos” (*Betoniyö 32, Betonéjszaka 35*),
17. „vitut” – „tetves” (*Betoniyö 82, Betonéjszaka 92*),
18. „Voi vittu” – „Még csak ez hiányzott” (*Betoniyö 88, Betonéjszaka 100*),
19. „vittu” – „kurva életbe” (*Betoniyö 98, Betonéjszaka 112*),
20. „vitut” – „cseszd meg!” (*Betoniyö 129, Betonéjszaka 146*),
21. „vitut” – „eszed tokját” (*Betoniyö 157, Betonéjszaka 180*).

d.) **Vittu=∅**

22. „vitut” – *Betoniyö 82, Betonéjszaka 92*).

Az általam választott regény leggyakoribb szlengszava, nemcsak a szleng, hanem a fordítói megoldások miatt is kiemelendő.

A *vittu* szó jelentését a szótár a következőképpen határozza meg: 'Vagina, káromkodás'. Visszavágás, nyelvi állásfoglalás, vélemény, nemtetszés kifejezésére.

Jól megfigyelhető, hogy a finn nyelvben ez a kifejezés mennyire általános és gyakori, már-már töltelékszóként használatos. A folytonos ismételtetés helyett a fordító kihasználva a magyar nyelv árnyaltságát, más szavakkal, kifejezésekkel helyettesíti a finn *vittu* szót vagy annak származékait. Megállapíthatjuk, hogy a fordító nem tesz eleget az elsődleges szótári jelentésnek, nem női nemi szerv értelemben használja a *vittut*, hanem általában más káromkodásként, többször „*francba*” és a „*nyald ki a seggem*” jelentésben. Általában azonban teljesen más megoldásokat hoz a fordító, hiszen „*tetves*”, „*zabos*”, „*cseszd meg*”, „*a szentségit*”, „*mi az istennek*”, stb. kifejezésekkel helyettesíti azt.

Esetenként el is maradhat a *vittu* a magyar változatban, ahogy a 21. példa is mutatja. Ilyenkor a magyarban nem találunk szlengszót, egyszerűen a fordító kihagyta azt. Megfigyeléseim szerint többnyire ezek akkor jelentkeztek, amikor egy részben nagyon sokszor szerepelt ezen szó, ezt ritkította meg a fordító, amikor néhány szerinte elhanyagolható

helyen kitörölte a szövegből. Mivel a szereplők ezt a szlengszót „töltelékszóként” használják, ez a megoldás – néhány elhagyása – nem ront a fordítás értékén.

A fordítónak minden esetben figyelembe kell vennie, hogy a fordítás úgy feleljen meg az eredeti műnek, – hogy jelen esetben – a magyar változat olvasói se érezzék „túl soknak” vagy „túl kevésnek” a szereplők mondatait.

11.2. A Stadin slangi egyéb jellegzetes csoportjai és azok megfelelői

Ezen fejezetben a regényben előforduló egy-egy jellegzetes szócsoportot vizsgálom meg.

A ’nő, lány’ jelentésű szavak, és megfelelőik

1. „*ämmä*” – „*csaj*” (*Betonyö 12, Betonéjszaka 13*),
2. „*harppu*” – „*tyúk*” (*Betonyö 22, Betonéjszaka 24*), „*bige*” (*Betonyö 22, Betonéjszaka 24*)
3. „*nainen*” – „*spinkó*” (*Betonyö 22, Betonéjszaka 24*),
4. „*likka*” – „*csajszi*” (*Betonyö 34, Betonéjszaka 39*),
5. „*sauma*” – „*nő*” (*Betonyö 47, Betonéjszaka 52*),
6. „*kimma*” – „*csaj*” (*Betonyö 64, Betonéjszaka 72*),
7. „*huora*” – „*ringyó*” (*Betonyö 102, Betonéjszaka 118*), „*vén kurva*” (*Betonyö 86, Betonéjszaka 97*)”
8. „*elli*” – „*maca*” (*Betonyö 159, Betonéjszaka 182*)
9. „*helvetin korppu*” – „*vén kóró*” (*Betonyö 85, Betonéjszaka 97*)
10. „*pikkupillu*” – „*kiscsaj*” (*Betonyö 157, Betonéjszaka 180*)

A szleng egyik jellegzetes témaköre a nők, lányok megnevezésére használt szavak csoportja. Így van ez a helsinki szleng esetében is, s igen nagy mennyiségben jelennek meg ezek az általam olvasott regényben is.

A példák tanulsága szerint, ha a finn műben szlengként szerepel az adott szó, akkor általában a magyar változatban is szlengszót használ a fordító, pl. *ämmä* megfelelője „csaj”. A fordítás általában a stílusrétegbe tartozást is követi, mint pl. a *likka* „fiatal lány > csajszi”, *huora* „öregasszon > vén kurva”.

Megfigyeléseim szerint, amikor az eredeti alkotásban a szerző jelzős szerkezetet használ, a fordító is így cselekszik így pl. a *helvetin korppu* „vén kóróként” jelenik meg a fordításban. A *pikkupillu* „kispunci” esetében a fordító az eufémizmus eszközét használja, és „kiscsaj” formát szerepeltet a magyar verzióban. Így lágyabbá teszi a jelentést.

Vannak olyan esetek is, amikor az eredetiben nincs is szlengszó, a fordító mégis szlengszót alkalmaz, ilyen pl. a harmadik példában található, de ugyanez fordítva is igaz, a finn eredetiben szlengszó van, a fordító mégsem használ szlengszót, ezt mutatja az 5. példa.

11.3. Az idegen eredetű szlengszók, és megjelenésük a magyar verzióban

A szövegben svéd és angol eredetű szlengszókkal is gyakran találkozhatunk. Ebben a fejezetben ezeket vonom vizsgálat alá.

a.) Svéd eredetű szavak és megfelelőik:

Szlengszóval jelölt kifejezések:

1. „*mutsi*” – „*muter*” (*Betoniyö 15, Betonéjszaka 16*),
2. „*dokaa*” – „*piálni*” (*Betoniyö 157, Betonéjszaka 180*),
3. „*bileet*” – „*buli*” (*Betoniyö 20, Betonéjszaka 24*),
4. „*breena*” – „*pia*” (*Betoniyö 21, Betonéjszaka 24*),
5. „*kundi*” – „*csávó*” (*Betoniyö 29, Betonéjszaka 26*),
6. „*Tsempmistä*” – „*Gyerünk!*” (*Betoniyö 27, Betonéjszaka 30*),
7. „*trokaa*” – „*stikában*” (*Betoniyö 33, Betonéjszaka 37*),
8. „*stadi*” – „*sziti*” (*Betoniyö 33, Betonéjszaka 37*),
9. „*rööki*” – „*cigi*” (*Betoniyö 54, Betonéjszaka 60*),
10. „*Krääsä*” – „*szirszar*” (*Betoniyö 65, Betonéjszaka 73*),
11. „*geimit*” – „*hepaj*” (*Betoniyö 77, Betonéjszaka 88*),

12. „*flaidaa*” – „*verekszik*” (*Betonyö 89, Betonéjszaka 102*),
13. „*bogata*” – „*lecsap*” (*Betonyö 90, Betonéjszaka 103*),
14. „*hengaa*” – „*lóg*” (*Betonyö 116, Betonéjszaka 132*).

Szlengszóval nem jelölt kifejezések:

15. „*lafka*” – „*lakás*” (*Betonyö 65, Betonéjszaka 73*),
16. „*leffa*” – „*mozi*” (*Betonyö 68, Betonéjszaka 78*),
17. „*ventaa*” – „*vár*” (*Betonyö 72, Betonéjszaka 81*),

A *Betonyö* íróője maga is Helsinkiben született és él, így valószínűleg jól ismeri a jellegzetes fővárosi nyelvhasználatot, annak szókincsét. A történet is egy helsinkii lakótelepen játszódik, így *Stadin* slangi szavai elengedhetetlen kellékek a műben. Ez a finn változat olvasásakor szembetűő, hiszen a jellegzetes hanghasználat, az finntól idegen hangok mutatják a helsinkii szleng jelenlétét a szövegben.

A magyar változat készítőjének nem lehetett könnyű dolga, hiszen a magyar nyelvnek nincsen ilyen jellegzetes fővárosi változata. Így gyakran előfordul, hogy nem szleges formában kerülnek be a *Stadin* slangi szavai a magyar fordításba. Ezt támasztják alá a *lafka* „*lakás*”, *leffa* „*mozi*”, *ventaa* „*vár*” szavak és magyar megfelelőik is.

Fővárosi szlengszókészlet híján a fordító mégsem hagyhatta figyelmen kívül a szlengszavak jelenlétét a szövegben, így a magyar közszleng szavaival pótolta a helsinkii szleng kifejezéseit. A fordító az estek nagy részében ilyen megoldásokat alkalmazott, így a szöveg nem vesztette el szlengjellegét, ezért lett a *stadi* „*sziti*”, a *trokaa* „*stikában*”, a *mutsi* „*muter*”, a *kundi* „*csávó*” stb.

b.) Angol eredetű szavak és megfelelőik:

1. „*tänks*” – „*szenksz*” (*Betonyö 14, Betonéjszaka 15*),
2. „*godbai*” – „*gudbáj*” (*Betonyö 14, Betonéjszaka 15*),
3. „*supermies*” – „*supermen*” (*Betonyö 21, Betonéjszaka 24*),
4. „*duuni*” – „*meló*” (*Betonyö 118, Betonéjszaka 135*),
5. „*sori*” – „*szori*” (*Betonyö 118, Betonéjszaka 135*),
6. „*iisi*” – „*ízi*” (*Betonyö 143, Betonéjszaka 164*),
7. „*boi*” – „*boj*” (*Betonyö 143, Betonéjszaka 164*).

Az angol jövevényszók esetében kicsit könnyebb lehetett a fordítási folyamat, hiszen ezeket könnyebb változatlan formában a szövegbe illeszteni. Ezen szavakat az olvasóközönség nagy része ismeri. Ennek következtében az angol szavak változatlan formában szerepelnek a magyar szövegben is, pl. *iisi* „ízi”, *boi* „boj”.

Az egész regényben egy kivétellel találkozhatunk, ez a *duuni* szó, melyet a fordító „melóként” fordított le, érthető is, mivel ezt a szót magyarul sohasem használjuk ebben a formában.

11.4. Állandósult jelentésű szókapcsolatok a finn és a magyar szövegben

Ebben a részben a szlengszótár által is tartalmazott szóösszetételeket és kifejezéseket vizsgálom, melyek megértéséhez szükséges lehet a szöveggörnyezet ismerte.

„*tämä laulu on jo kulttu*” – „ismerős a lemez” (*Betonyö 31, Betonéjszaka 35*).

„*seisoa tumput suorina*” – „tátják a szájukat” (*Betonyö 65, Betonéjszaka 73*).

„*olla noin saatanan jurrisa*” – „beseggel, leissza magát” (*Betonyö 85, Betonéjszaka 97*).

„*jäädä kentälle katsomaan*” – „tátja a száját” (*Betonyö 85, Betonéjszaka 97*).

„*hämy*” – „hobó” (*Betonyö 32, Betonéjszaka 36*),

A finn változatot olvasó könnyen félreérthetné ezeket az állandósult szókapcsolatokat. Ezen kifejezések és összetételek esetében a fordítónak találékonyak kell lenni, hogy

megfelelően adja vissza az adott szövegrész jelentését. Döntenie kell, hogy marad-e a szó szerinti fordításnál (*ottaa nenään „orrba vág”*), vagy a kifejezés értelemnek megfelelő fordítást végez (*olla noin saatanan jurrissa „beseggel, leissza magát”*, illetve keres az anyanyelvében egy odaillo frázist (*jäädä kentälle katsomaan „bámulva a pálya szélén marad > tátják a szájukat”*)).

11.5. Az *izé* szóval helyettesített kifejezések

1. „*tollasii*” – „*izé*” (*Betoniyö 16, Betonéjszaka 18*),
2. „*semmosii*” – „*izé*” (*Betoniyö 64, Betonéjszaka 72*),
3. „*tai tollasia*” – „*izé*” (*Betoniyö 74, Betonéjszaka 85*),
4. „*tai siis*” – „*izé*” (*Betoniyö 110, Betonéjszaka 126*),
5. „*nii*” – „*izé*” (*Betoniyö 116, Betonéjszaka 133*),
6. „*tota*” – „*izé*” (*Betoniyö 145, Betonéjszaka 167*),
7. „*ja muut*” – „*izé*” (*Betoniyö 170, Betonéjszaka 194*),

A *Betoniyö* című regény sajátos jelensége, hogy a szereplők — illetve a finn anyanyelvi beszélők — nyelvhasználatát teljesen realiztikusan adja vissza. Aki kicsit ismeri a finn nyelvet, és volt már Finnországban, azonnal ráismer a beszédben oly gyakran előforduló jelenségekre, a *niin, niin niin, tota tota, tällane, semmone* és hasonló töltelékszavakra, melyet Saisio beültetett a dialógusokba.

Ezek a szavak is jól mutatják a szleng sajátosságait, például az *-i* hang kiesése a szóból: *tällainen* helyett *tällane*, vagy a szóvégi *-n* elmaradása: *semmoinen* helyet *semmone*. A finn nyelvészek körében vitás, hogy ez a szleng részének tekinthető-e, Aila MIELIKÄINEN szerint ez a *pikapuhemuoto*, vagyis az előszóban használt leegyszerűsödött nyelvhasználat része csupán.

A magyarban ilyen esetekben nem nagyon van más lehetősége a fordítónak, vagy kihagyja ezeket a fölöslegesnek tűnő részeket (melyek a finn beszélők számára igen fontosak, hiszen a beszélgetés közben gondolkodási időt biztosítanak), vagy neki is be kell vinnie a műbe a beszélt nyelvet, például a magyar nyelv „*izé* panelje” segítségével. Így járt el a *Betonéjszaka*

fordítónője is, és a legtöbb *tollasii, tota, nii, ja muut* stb. esetében az *izé* szót alkalmazta. Hasonló esetekben használta még a „*meg ilyenek*”, (Betonéjszaka 73), „*vagy hogy mondjam*” (Betonéjszaka 70), „*meg minden*” (Betonéjszaka 73) elemeket is.

11.6. „A Rakel”

A mű nyelvében, mint említettem nem igazán tűnik fel a fővárosi jelleg, kivéve egy pontot, amikor a főszereplő fiú anyja elkezd emlegeti „*a Rakelt*”. A személynevek előtti névelőhasználat pedig a magyar beszélőben a budapestiek beszédét idézi fel.

Véleményem szerint nagyon érdekes fordítói eljárás ez, hiszen az olvasó tudatába becsempészi a gondolatot, hogy nagyvárosi beszélőkről van szó, ugyanakkor helyesnek tartom, hogy ezt csak egyszer teszi, mivel veszélyes lehetne a nyelvváltozatok ilyen jellegű keverése.

11.7. Egyéb kifejezések

Ebben az alfejezetben a számomra érdekes kifejezéseket vizsgálom meg, melyek előfordulnak a finn vagy a magyar regényben és a műfordításukat vagy a jelentésüket figyelemreméltónak találom, a bennük megjelenő szavak, vagy sajátos szóhasználat miatt. Ezen esetekben előfordul, hogy a finn kifejezésben szlengszó van, de a magyar fordításban nincsen, vagy fordítva, olyan esetben használ szlengkifejezést a fordító, amelyben az nem kifejezetten lenne indokolt. Erre épp a budapesti szlengszókincs hiánya lehet a magyarázat, mivel a magyarban nem áll rendelkezésre a helsinkihez hasonló, és természetesen magyarul nem lehet átadni a sajátos finn szlengszavakat. Így érthető, hogy ott használ a fordító szlengszót, ahol csak tud.

a.) „*satusetä*” – „*süket dumájú*” (Betoniö 5, Betonéjszaka 5)

A finn szófordulat a finn katonai szlengből való, jelentése 'mesebácsi' (PAPP 2003:703), de a fordító a magyar nyelvből hiányzó megfelelő híján körülírást használt. Véleményem szerint a *hantás* kifejezés is használható lehetett volna.

b.) „*ottaa jtak nenään*” – „*behúz egyet*” (Betoniö 6, Betonéjszaka 6)

A kifejezésben nem találhatunk speciális helsinki szleng szót, de a kifejezés, mégis szlengként fogható fel. Az „*ottaa jtak nenään*” szó szerinti jelentése: 'orron csíp valakit'. Ebben a helyzetben megfelelő fordítói megoldás a „*behúz egyet*” (Betonéjszaka 9.) szófordulat választása, hiszen jelentésüket tekintve egymáshoz közel állnak.

c.) „*haiveipatrolli*” – „*sztrádacsőszök*” (Betoniö 6, Betonéjszaka 6)

Nekem nagyon tetszett ez a kifejezés a finn szövegben. Igen gyakori jelenség az angol szavak változtatás nélküli átvétele, és finn helyesírásnak megfelelő leírása. A fordítás tükrözi a szleng jelleget, mivel a magyarban is meglévő „*sztrádacsőszök*” szót használja a fordító.

d.) „*painaa*” – „*tép*” (Betoniö 6, Betonéjszaka 6)

A finn nyelvben gyakran használt ige a *painaa*, gyakran szlengszóként is megjelenik. Jelentését a szótár így adja meg: 1.fut, nyom, benyom, szorít, tapaszt, bevés, 2.

lenyom, 3. nyomorgat, 4. kinyom (PAPP 2003:514). Szlengszókénti jelentése: Gyorsan hajt, gyorsan eltűnik a helyszínről, szexelni, sürget (MÄKELÄ 2002: 471) Ebben a szövegkörnyezetben a „*painaa*” szintén a „*tép*” igével van kifejezve.

A szövegkörnyezet a következő:

„*Ja haiveipatrolli painaa...*” (Betonyö 6)

„*A sztrádacsőszök csak tépnek...*” (Betonéjszaka 6)

e.) „*niska limassa*” – „*pedálozik*” (Betonyö 14, Betonéjszaka 16)

A finn „*niska limassa*” jelentése a szótár szerint ’nyálkás nyakkal, nedves nyakkal’ (PAPP 2003:364). Ennek kifejezésére nem feltétlenül kellett volna szlengszót használni, de a fordító a véleményem szerint kissé erősebb, azaz szlengesebb „*pedálozik*” kifejezést használta ’szorgoskodik’ jelentésben.

f.) „*kurkku kuivana*” – „*szomjan döglök*” (Betonyö 14, Betonéjszaka 16)

A finn „*kurkku kuivana*” kifejezés teljesen szokványos, nincs szleng jellege. Szótári jelentése ’száraz torokkal’ (PAPP 2003:316). Véleményem szerint itt a fordító megint keményebben fogalmaz, mint az eredeti szöveg, mikor a „*szomjan döglök*” kifejezést használja.

g.) „*Vedä käteen!*” – „*Elmész a büdös francba!*” (Betonyö 17, Betonéjszaka 19)

A „*Vedä käteen!*” jelentése szlengszóként ’maszturbál’, szó szerint jelentése, ’rántsd/húzd a kezedbe’ (PAPP 2003:978). A fordítónő lágyítja ezt a „Cseszd meg magad” értelemben használt kifejezést, mikor így fordítja ezt: „*Elmész a büdös francba!*”

h.) „*jotaki*” – „*Az isten tudja mit*” (Betonyö 20, Betonéjszaka 22)

A finn „*jotaki*” jelentése a szótár szerint: ’valami’ (PAPP 2003:197). Kubínyi Kata fordítónő ehelyett viszont egy teljes mondatot használ, hiszen túl kopár lenne a szöveg, ha a finn eredetihez hasonlóan csak egyszavas válaszokat adna a beszélők szájába. Személyes véleményem szerint ilyen esetekben indokolt a változtatás.

A szövegkörnyezet a következő:

„*Tekis mieli tehä jotaki, Simo sanoi*” (Betonyö 20)

„*Az Isten se tudja, de csinálnék valamit. – mondta Simo.*” (Betonéjszaka 22)

- i.) „*sä vahän kahelin näkönen oot*” – „*kicsit hülyén nézel ki*” (Betonyö 24, Betonéjszaka 26)

A finn „*sä vahän kahelin näkönen oot*” szóráti jelentése: 'Elég borzalamasan nézel ki'(PAPP 2003:243). Ennek magyarított változata durvább, a „*kicsit hülyén nézel ki*” kifejezésnek nem szükségképpen kellene tartalmazni a *hülye* szót.

- j.) „*on nousukännissä*” – „*kezd a fejébe szállni*” (Betonyö 27, Betonéjszaka 29)

A finn „*on nousukännissä*” kifejezést a szótárban nem találni, de jelentése 'egyre részegebbé válik'. Ebben a mondatban megtalálható az *olla kännissä* 'be van rúgva' szófordulat, mely erősen szlenges. Ezt a PAPP-féle szótár szintén nem tartalmazza.

A szövegkörnyezet a következő:

„*Simo oli noussukännissä.*” (Betonyö 27)

„*Simonak kezdett fejébe szállni a pia*” (Betonéjszaka 29)

- k.) „*Tsemppistä, jätkä, tsemppistä!*” – „*Gyerünk, haver, kakót!*” (Betonyö 27, Betonéjszaka 29)

Érdekes a finn „*tsemppiä*” kifejezés, az egyik szlengszótár (MÄKELÄ 2002: 653) meghatározása szerint jelentése: ' 1. próbálkozás, 2. sikeres részvétnyilvánítás valamilyen versenyen, megmérettetésen.

A szövegkörnyezet a következő:

„*Tsemppistä, jätkä, tsemppistä!*” (Betonyö 27)

„*Gyerünk, haver, kakót!*” (Betonéjszaka 29)

Összességében elmondhatom, hogy a regény elemzése megerősítette bennem a műfordításról olvasottakat. Hatására újra felmerült bennem a következetesség kérdése: Milyen arányban kell szó szerint fordítani, vagy mennyire lehet, esetleg kell változtatni a szlengszavak között, esetleg teljesen meg is változtatni azokat?

A fenti példákból is jól látszik, hogy mennyi minden függ a fordító szubjektív döntéseitől, hogy egy-egy szlengszóból, kifejezésből hogyan válik szleng a fordító anyanyelvén vagy éppen hogyan alakul vissza standard szóvá az adott szó.

Véleményem szerint a fordítónő rendkívül jól boldogult a regény nyelvének színesebbé tételében, sikerült a kiszabadítani a művet a rengeteg *vittu* fogságából, és így sokkal érdekesebb olvasmányt kaptunk tőle.

Összegzés

Dolgozatomban a sokat vitatott szleng helyzetének, szerepének, irodalomban való megjelenésének kérdését igyekeztem körbejárni. Roppant érdekes volt betekinteni a szleng világába, amely még mindig homályba burkolózik, pedig lehet, hogy nyelvi univerzáléként már évezredek óta az emberi közösségek sajátja. Napjainkban is köztünk van, és egyre nagyobb teret hódít magának. Ennek ellenére még a tudósai sem tudnak egy egységes fogalmat megalkotni róla.

Nagyon hasznosnak találtam e munka elkészítését, hiszen így a finn nyelv szlengjének őseivel, a helsinki Stadin slangival is behatóbban megismerkedhettem. Kutatómunkám egy részét a finnországi Jyväskyläben végeztem, így finn szakirodalomhoz is hozzájutottam.

Figyelemmel követtem egy nyelvhasználati mód kialakulását a finn-svéd kétnyelvű munkásnegyedekben, s megvizsgálhattam, milyen formában jelenik meg majd száz évvel később a színész, rendező, író Pirkko Saisio *Betonéjszaka* című regényében.

Ezen mű segítségével vizsgáltam meg a szleng és a műfordítás kapcsolatát, milyen módon, milyen eszközökkel sikerül a fordítónak átültetni egy irodalmi alkotást egyik kultúrából a másikba. Bebizonyosodott számomra, hogy a fordító szubjektív döntésein nagyon sok múlik, ő válogat, ő dönti el, hogy szó szerint vagy néhol kisebb vagy nagyobb mértékben átalakítva adja-e át a művet.

Irodalom:

HELTAI PÉTER (2004): A fordító és a nyelvi normák. 1: *Magyar Nyelvőr* 128. évfolyam, 4 szám, 407-45.

KARINTHY FERENC (1964): *Nyelvelés*. Budapest, Gondolat Kiadó

KARTTUNEN, KAARINA (1979): *Nykyslangin sanakirja* [A mai szleng szótára]. Porvoo-Helsinki-Juva

KOLTÓI ÁDÁM (1984): A farmernyelv. *Köznevelés*. 9. szám, 12

KRISTIINÄ, LEENA–LÖRINCZ JUDIT (1992): *Magyarok és finnek a fikció világában*. Balázs József és Veijo Meri regényének befogadása Magyarországon és Finnországban. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár és Könyvtártudományi és Módszertani Központ. 12–67.

KIS TAMÁS (1997): Szempontok és adalékok a magyar szleng kutatásához *Szlengkutatás I. A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.

KISS, ANTAL: Kääntäjä ja kielten kontrastiiviset piirteet IN: LÁSZLÓ KERESZTES–ANTAL KISS–SÁNDOR MATICSÁK: *Folia Uralica Debreceniensia* 3: Debrecen, 1994. 46–51.

KLAUDY KINGA (1997): *Fordítás I. Bevezetés a fordítás elméletébe*. Scholastica, Budapest. 26–128.

KLAUDY KINGA(2007): *Nyelv és fordítás*. Válogatott fordítástudományi tanulmányok. Budapest, Tinta könyvkiadó.129–175.

LEHIKONEN, LEILA (1994): *Suomea ennen ja nyt. Suomen kielen kehitys ja vaihtelu*, Finn lectura, Loimaa 132–159.

LIHACSOV, DMITRIJ (2002): A tolvajbeszéd ősi primitivizmusának vonásai In: VÁRNAI JUDIT SZILVIA –KIS TAMÁS szerk.: *A szlengkutatás 111 éve*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó 27–81

- MUSTONEN PEMU (2007): Slangihistoriaa In: Ainiala, Terhi (szerk.) *Niin gimis on Stadi -2 Stadin slangin juhlaulkaisu* Vammalan Kirjapaino Oy, Helsinki 45-49.
- MOUNIN, G. (1980): Les problèmes théoriques de la traduction. Paris: Gallimard. In: BART I.-KLAUDY K. (szerk.) magyarul: *Világkép és fordítás*. 1980. 40-68.
- NAHKOLA, KARI –MARJA SAANILAHTI, MARJA (1999): A finn szleng mint nyelvi és szociális jelenség In: FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA szerk.: *Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó 51–76
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO (1997): A finn szlengkutatás In: KIS TAMÁS szerk.: *Szlengkutatás I. A szlengkutatás útjai és lehetőségei*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 121–136.
- OJANSUU, HEIKKI (1907): Suomen salakielistä [A finn titkos nyelvekről]. *Virittäjä*, 11: 30–42.
- PARTRIDGE, ERIC (1980): Slang [Szleng]. In: The Encyclopedia Americana. Vol. 25. New York,. 16–7. Magyarul: In: FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA szerk.: *Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó 213–219.
- PAUNONEN, HEIKKI (1993): *Vähemmistökielestä varioivaksi valtakieleksi, Helsinkiläissuomen historiasta ja nykymuuntelusta*, Vammalan Kirjapaino Oy, Helsinki 49–59.
- PAUNONEN, HEIKKI (2007): Stadin slangihelsinkiläisen identiteetin ilmentäjänä In: *Niin gimis on Stadi, Stadin slangin juhlaulkaisu*, Vammalan Kirjapaino Oy, Helsinki (8-37)
- PÉTER MIHÁLY (1980): Szleng és költői nyelvhasználat In: FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA szerk.: *Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó 13–24
- REVES, HAVILAND FERGUSON (1926/1999): Mi a szleng? (Véleménykutatás). In: FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–VÁRNAI JUDIT SZILVIA szerk.: *Mi a szleng? (Tanulmányok a szleng fogalmáról)*. Szlengkutatás 3. sz. Debrecen. 197–202.
- SZATHMÁRI ISTVÁN szerk. (1961): *A magyar stílisztika útja*. Budapest, Gondolat Kiadó
- SZIKSZAINÉ NAGY IRMA (2007): *Magyar stílisztika*, Osiris Kiadó, Budapest, 44.

SZILÁGYI N. SÁNDOR (1999): A csoportjellegű szövegek In: FENYVESI ANNA–KIS TAMÁS–
VÁRNAI JUDIT SZILVIA szerk.: *Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról*
Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó 9–13

VARPIO, YRJÖ–HUHTALA, LIISI (1999): *Suomen Kirjallisuushistoria 3*. Helsinki, Suomalaisen
Kirjallisuuden Seura, 208

WikiSzleng (2009): *Szleng*. URL: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Szleng> (2009.03.03)